

EELK USUTEADUSE INSTITUUT

USUTEADUSKOND

PIIBLITEADUSTE ÕPPETOOL

MAILER BERG

TUNNISTAMINE
UUE TESTAMENDI JUTUSTAVAS AINES
(Mk, Mt, Lk, Jh, Ap)

MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJA prof. RANDAR TASMUTH

TALLINN 2026

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Tunnistamise teema avamine	3
Uurimistöö eesmärk	4
Uurimisküsimused	4
Metoodika ja töö ülesehitus	5
Mõisted.....	5
Tunnistamise teema Vana Testamendi põhjal.....	6
1. Tunnistus kui tõend (<i>martyrion, homologia</i>)	9
1.1 Õige tunnistus	10
1.2 Vale tunnistus (<i>pseudomartyrion</i>)	12
1.3 Õige ja vale tunnistus omavahel seotuna	12
2. Tunnistamine kui tõendamine ja kinnitamine (<i>martyreō, martyromai, homologein</i>)	15
2.1. Õige tunnistamine	15
2.2. Vale tunnistamine	20
2.3. Häbi ja au seos tunnistamisprotsessis	21
3. Tunnistaja kui tõendaja ehk tõendamise subjekt (<i>martyrs</i>)	25
3.1. Jumal, Jeesus, Vaim.....	25
3.2. Pühakiri	31
3.3. Inimene, tema isikuomadused.....	33
3.4. Häbi ja au seos tunnistaja isikuga	43
4. Jutustavas aineses esile tulevad mustrid	50
4.1. Sõnaline tunnistamine (<i>kērygma</i>).....	50
4.2. Algkristliku tunnistamise eeskujud ja õppetunnid	52
4.3. Teoga tunnistamine, sh lõplik tunnistamine ehk veretunnistamine.....	54
4.4. Järeldused.....	56
Kokkuvõte	58
Summary	61
Kasutatud allikad, abivahendid, sekundaarkirjandus	64

Sissejuhatus

Tunnistamise teema avamine

Tunnistamisel on läbi aegade olnud tähtis koht igapäevaelus ning on seda ka tänapäeval. Sellel on ka mõjuv emotsionaalne, eetiline ja õiguslik tagapõhi. Tunnistamise teema käsitlemine tähendab tegelemist tõsiasjade kinnitamisega ning kõikide sellega seotud asjaolude uurimisega.

Tunnistamine on nii isiklikult kogetud sündmuse (kuuldu, nähtu, läbi elatu) kui ka oma vaate kinnitamine teiste inimeste ees või kirjalikul kujul. Tunnistatakse seda, mida peetakse väärtuslikuks, milles ollakse veendunud ja mida vastavalt olukorrale ollakse valmis kaitsma. Tunnistamise mõiste juurde kuulub ka see, et seda saab mitte tunnustada ja sellele saab vastu vaielda. Seetõttu on tunnistamine sügavalt isiklik tegevus.

Üldisel kujul defineeritakse Eesti Entsüklopeedias (EE) tunnistajat kui isikut, kes teab kriminaal-, tsiviil- või haldusasjasse puutuvaid fakte ja on võimeline nende kohta andma õigeid ütlusi. Tunnistajana uurija juurde või kohtusse kutsutud isik on kohustatud avaldama kõik talle teada olevad asjaolud; keeldumine või teadlikult vale ütluse andmise eest kannab tunnistaja kriminaalvastutust. (EE 1996, 619)

Tõese tunnistamise kõrval on alati eksisteerinud ka valetunnistamine, mis on määratletud ka Eesti kaasaegses seadusandluses. Käesolev magistritöö ei vaatle Uue Testamendi materjali kaasaja vaatepunktist ega esita võrdlusi nüüdsete arusaamadega tunnistuse andmisest. Sellegipoolest võib lühikese vaate esitamine Eesti praegusest seadusandlusest olla teabe saamise mõttes huvitav. Järgnevad kaks lõiku on informatiivsed ega puuduta töö metoodikat.

Eesti Vabariigi Karistuseseadustikus § 320 on välja toodud menetlused nii valeütluse kui ka valevande esitamise puhul: (1) Kannatanu või tunnistaja poolt kriminaal- või väärteomenetluses või tsiviilkohtu- või halduskohtumenetluses teadvalt vale ütluse andmise eest või menetlusosalise poolt vande all teadvalt vale seletuse või vande all

teadvalt vale vara nimekirja või sissetulekute või kulude arvestuse andmise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega; (2) Sama teo eest, kui sellega on kaasnenud tõendite kunstlik loomine, karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega. (Sootak ja Pikamäe 2015,798)

Valeütlus seisneb tõendamisel tähtsate asjaolude moonutamises. Valeütluse andmine loetakse lõpuleviiduks selle andmisega kohtus või tunnistaja või kannatanu poolt valeütlustele allakirjutamisega menetlustoimingu protokollis. Kriminaalmenetluses võib ütluste sisuks lisaks tõendamiseseme asjaolusid puudutavale olla ka kriminaalmenetluse käiguga seonduvad asjaolud. Tõe rääkimise kohustus võib laieneda menetluses esitatud asjakohaste küsimuste võrra. Tõenditeks ei ole aga üle kuulatava omapoolsed hinnangud, oletused ja arvamused. Tõe moonutamise all mõistetakse ütluste andmisel tegelikkusele mittevastavate asjaolude avaldamist. Üle kuulatavale kindlalt teadaolevatest asjaoludest vaikimine on kooskõlas KrMS § 68 lg 2 alusel tehtava hoiatusega üldjuhul käsitatav ütluste andmisest keeldumisena. Kui üle kuulatav vaikib teatud asjaoludest, siis võib see siiski koosmõjus tegelikult antud ütlustega viia tõe moonutamiseni. Vande all vale seletuse andmine seisneb sarnaselt valeütluste andmisega tõendamisel tähtsate asjaolude moonutamises. (Sootak ja Pikamäe 2015, 799)

Uurimistöö eesmärk

Töö eesmärk on selgitada, missugune on tunnistamise teemavaldkonna tähenduse Uue Testamendi jutustavas aineses. See tähendab avada nelja evangeeliumi ja Apostlite tegude raamatu põhjal algkristliku tunnistamise sisu objekti, esinemisvormi, subjekti, konteksti ja mõju seisukohalt.

Uurimisküsimused

Missugused tunnistamise aspektid tulevad esile iga nelja autori tekstides? Kas tunnistamise episoodides on ühiste tunnustega mustreid? Missugused on erinevused? Missugused on järelused kristlase isiku ja kiriku jaoks?

Metoodika ja töö ülesehitus

Magistritöö toetub ajaloolisele ja filoloogilisele alusele ajaloolis-kriitilise metoodika raamistikus. Ajaloolise tagapõhja moodustavad antiikse Kreeka-Rooma olustiku ning Vana Testamendi näidete tundmine. Uue Testamendi arvukate näidete seast on enim valitud jutustavas vormis episoodid.

Tekstide analüüs keskendub tunnistamise teemavaldkonna kolmele fookusele – tunnistusele kui tõendile (sisu), tunnistamisele kui tõendamisele (protsess) ja tunnistajale tunnistust andvale isikule ning isikutele. Kuna jutustava ainese näited sisaldavad enamasti kõiki aspekte, on jaotus paratamatult valikuline ja kordused on vältimatud. Teise vaatenurga alt samade episoodide ja isikute vaatlemine aitab paremini näha tunnistamise teema elementide põimumist evangeeliumide ja Apostlite tegude raamatu jutustustes.

Mõisted

Antiigileksikoni kohaselt märter oli oma usu pärast surma mineja. Tollel ajal eristati märtrit usu tunnistajast (confessor), kellele võis osaks saada sunnitöö, piinamine, vangistus ja pagendus, kuid kes jäi ellu. Märterlus on võimalik ainult sellises usundis, mis nõuab kompromissitust ja absoluutset truudust usutunnistusele; on omane ristiusule ja islamile, tema algeid oli ka judaismis. Kirik pole märterlust heaks kiitnud ega hukka mõistnud. (Antiigileksikon 1985, 368). Antiigis tähendas *martyrion* objektiivset ütlust, tunnistust või tõendit mingi sündmuse või ütluse paikapidavuse kohta. “Bestätigung der Richtigkeit einer Aussage” (Strathmann, Hermann. 1942, Kittel IV, 480).

Keelelise põhja annab tegusõnade *maryreō* ja *martyromai* ning nimisõnade *martyria* ja *martys* arvukas sõnagrupp. Vähemal määral on täiendavas mõttes kaasatud ka tegusõna *homologein*, mis jutustavas aineses esineb vähe ning rohkem kirjades, kus nimisõnaga *homologia* väljendatakse pigem tunnistamise teoreetilisemaid seisukohti

ja sisulist külge.¹ Eeldus on, et nende sõnade kasutus Uues Testamendis peegeldab nende sõnade tähendust oma aja ühiskonnas ja oli lugejatele arusaadav.

Ajaloolise lähenemise tõttu toetub töö Vana Testamendi ja intertestamentaarse kirjanduse näidetele tunnistuse andmisest. Töös eristatakse tõese ja väära tunnistamise ehk valetunnistuse olukordi, vaadeldakse sõnade kasutamist nende kontekstis ning pööratakse tähelepanu tunnistaja isikule ehk eksistentsiaalsele aspektile. Tunnistamine on otseses seoses tunnistaja usuga, veendumustega ja väärtustega. Tunnistamisel on seos väärtuskonfliktiga. Eristatakse ka seda, kas konteksti kohaselt on rõhk tunnistamise teol või sõnal.

Uue Testamendi tekstide kirjutajad kasutasid tunnistamise jaoks erinevaid sõnavorme, mis teeb uurimise keeruliseks. Esiteks näiteks *martys*, mis tähendas isikut, kes vahetu isikliku kogemuse alusel on pädev ja usaldatav andma ütlusi. Ta on isik, kes astub üles õiguslikus protsessis kui tõendaja. *Martys* esines ka lepingute ja dokumentide avaldamise juures tõendava isikuna, st tunnistajana. Hiljem laienes sõna tähendus ka väljapoole õiguslikke olukordi ning sõna *martys* kasutati ka niisuguste vaadete ja tõekspidamiste väljendaja kohta, milles kõneleja ise oli veendunud. Selles mõttes oli *martys* ka oma veendumust väljendav isik.

Need kaks tähendusvaldkonda olid tõenäoliselt tuntud kreeka keelt kasutavate inimeste poolt ning seda peab silmas pidama kui vaadelda sõnade kasutust algkristluses. Teiseks, sõnaga *martyrion* tähistati tunnistust, millel on konkreetne sisu ja seega ka tõendamise jõud. See väljendab seda, mida tunnistatakse ning sellel on sarnasus dokumentaalsusega või lepinguga. Kolmandaks, tegusõna vormidega *martyreō* ja *martyromai* kirjeldatakse tunnistamist tegevusena ning nende kaudu saab uurida sündmuste käiku kui tunnistamise protsessi.

Tunnistamise teema Vana Testamendi põhjal

¹ Näiteks Pauluse homoloogiline üleskutse Rm 10:9-10 on algkristluse üks kesksemaid homoloogiaid. See üldine soovitus on aga umbisukuline ega seostu ühegi konkreetse juhtumiga või isikuga. Seepärast ei ole niisugused homoloogilised tunnistused selle töö osad, iseloomustavad aga hästi varajase kristluse tunnistuslikku meelelaadi: *Kui sa oma suuga tunnistad, et Jeesus on Issand, ja oma südames usud, et Jumal on ta üles äratanud surnuist, siis sind päästetakse, sest südamega usutakse õiguseks, suuga aga tunnistatakse päästeks.*

Esimese sajandi juutluse usk, eetilised vaated ja käitumisjuhised toetusid Iisraeli Pühakirjale ning seetõttu saavad Uue Testamendi tunnistamist esitavad tekstid mõistetavamaks vaid Vana Testamendi näidete alusel. Üldise arusaamana on tunnistamine mõistetav millegi kehtivaks, tõseks või vääraks jne tunnistamisena. Seejuures nähakse tunnistamist huvitaval kombel ka kui millegi kordamist, sündmuse uuesti tagasi toomist. Tunnistuse (*edut*) andmine kui sündmuse suuline esitamine on otsekui mineviku episoodi olevikuliseks tegemine, selle suuline kordamine on nähtu või kuuldu kaasaega toomine (Budiselic 2024: 29).

Iisraelile eripäraselt on sõna *edut* sageli seotud tunnistuselamuga, tabernaakliga ehk Jumala ligiolu märgiga oma rahvale Iisraelile (2Ms 38:21). Tunnistust võib selguse mõttes näha kahes plaanis – ülevalt alla maailma suunas vertikaalsena ja inimeste vahelises maailmas inimeste suunas horisontaalsena. Sellest lähtuvalt on Iisrael kontseptuaalselt vaadatuna Jumala tunnistuse alusel vertikaalses plaanis otsekui preestrite kuningriik ja püha rahvas (3Ms 19:5-6). Ning just seetõttu on Iisrael horisontaalses plaanis oma Jumala ja tema tarkuse tunnistajaks teiste rahvaste seas (5Ms 4:6-8).

Esimene näide tunnistamise kujundi varajasest esinemisest Iisraeli usundiloos pärineb esiisade lugudest. Iidse jutustuse kohaselt sai ka kivikangur olla lepingu kinnitaja ehk tunnistaja (1Ms 31:43-53). Kividel on omadus olla ajas üsna püsiv lepingu kehtivuse sümboolne tunnistaja. Kivid säilitavad selle omaduse ka siis kui lepingu osapooled ja teised inimesed kivikangrut ei näe. Kivikangur on ebaisikuline tunnistaja, ent jutustuse jätkudes annab sellele tunnistajale tegeliku toimiva jõu isikuline tunnistaja – Jumal. Jumal ise astub otsustava tunnistaja paigale Jaakobi ja Laabani vahel (1Ms 31:50). Lisaks on Jumal veel niisugune isikuline tunnistaja, kes on samas ka kohtumõistja (31:53).²

Tunnistamine võib olla lihtsalt vaatlev tunnistamine mingi sündmuse toimumise kohta (4Ms 4:26). Olulisem on aga nn tunnistav tunnistamine (inglise *testifying witness*) millegi kohta, veel tähtsamal juhul aga kas kellegi/millegi poolt (Js 43:9) või kellegi/millegi vastu (3Ms 5:1). Avaliku tunnistuse andmine on ühiskondliku

² Prohvetikirjandus näitab, et Issand toimib vajadusel tunnistajana ka oma rahva Iisraeli vastu (Jr 29:23).

regulatsiooni üks osa ja selleks on reeglid, mis peavad kindlustama tunnistuse õigsust. Esiteks saab isikulise tunnistaja tähendus kohtuliku kaalu ja eetilise tähenduse sellega, et valet ei tohi tunnistada oma ligimese vastu (2Ms 20:16; 5Ms5:20). *Ära levita valekuuldusi! Ära löö kätt õelaga, et sa ei saaks valetunnistajaks!* (2Ms 23:1). Teiseks on võimaliku süüdi mõistva kohtu pidamise puhul nõutav kahe või kolme tunnistaja kokkulangev ütlus. Iisrael kohaldas valetunnistuse andmise puhul karistusi. Nimelt on valetunnistuse andmise puhul vaja valetunnistaja endaga toimetada tema vale ütluse kohaselt (5Ms 19:15-19).

Hilisemast Makkabeide vabadusvõitluse ajast pärinevad eeskujudena mõeldud reljeefsed näited usu tunnistamise tähtsusest (2Mak 6-7). Silma paistab kannatuse valmidus vajadusel kuni surmani, mis teistele eeskujuks on ja mälestusena säilib. Siinsetel märksõnad nagu kannatus, surm ja elu on hiljem kandev tähendus algkristluse jaoks. Tunnistuse andjatest ehk tunnistuse subjektidest on Vanas Testamendis arvuliselt enim esindatud inimesed, vähemal määral JHWH või inglid.

Tunnistamise vajadus äärmuslikes tingimustes tähendab seda, et Kristuse kirikul võib igal ajal tekkida vajadus käia mööda verist teed: “Algkiriku ülev sõna, märtrisurm, pole tänapäeval sugugi tundmatu. Nii ilmselge kui see ka poleks, on ka kirik sama selgelt teadlik sellest saatuslikust suunast ja valmistub selleks õigelt viisil, tutvudes omaenda olemuse ja missiooniga.” (Luojola 1991, 7).

Kui magistritöös ei ole viidatud oma tõlkele, siis on tsitaatide puhul kasutatud Eesti Piibliseltsi 1999 / 2000 aasta väljaannet.

1. Tunnistus kui tõend (*martyrion, homologia*)

Selles peatükis on tähelepanu juhtumel, mis näitavad, mida tunnistatakse, mille kohta tunnistust antakse ning mille alusel on võimalik midagi tõendada. Tõendil on dokumentaalsuse või dokumentaalsust võimaldav aspekt. Rõhk on tunnistamise sisul. Samas on enamikul tunnistamise episoodidel tihe side ka tunnistamise protsessiga (peatükk 2) ja tunnistamise subjektidega (peatükk 3).

Tunnistused saavad olla kas õiged või valed, kuid avatud on ka võimalus, et mingi tunnistus on ühest vaatesuunast tõene ja teise koha pealt väär. Tunnistuste sisu võib olla väga lakooniline. Markuse 6:7-13 kohaselt on haigeid tervendanud ja kurje vaime välja ajanud apostlite jälgadelt maha raputatud tolm tunnistuseks nende külade inimestele, kes apostleid ei kuulanud. Matteuse 8:2-4 kohaselt on Jeesuse poolt tervendatud pidalitõbise poolt toodud tänuohver tunnistuseks nii tervenemisest kui Moosese korralduse austamisest. Tänuohver on tunnistamise ese ja samas selle märk. Jeesuse poolehoidjaid ootavad olukorrad, kus Jeesusesse uskumise pärast maavalitsejate ees seismise sündmus on tunnistamise sisu (Mt 10:16-18) ning Jeesuse surnuist ülestõusmise tõsiasja tunnistamine apostlite poolt rahva ees oli tunnistamise sisu (Ap 4:33).

Tunnistamise teema on eripäraselt esil Johannese evangeeliumis, kus tunnistamine on eriti tihedalt seotud Jumala päästelooga ja tunnistuse sisu, tunnistamise protsess ning subjekt eriti tihedalt omavahel seotud.

Niinimetatud vertikaalse eshatoloogia kohaselt teostub pääste ja sellest tunnistamine ülalt alla suunduvana, mille esimene subjekt on Johannes. On oletatud, et proloogi sisse asetatud “ülevalt alla” saadetud Johannesega ja tema tunnistamise episoodiga³ võiski algne evangeelium alata (Brown 1966: 27). Lõik Jh 1:6-9 esitab seda, kuidas tunnistamise protsess siirdub enneolemisest ajalukku ning saab salmides 1:19-34 lausa tunnistamise ahelaks. Nimelt viitab Johannes pidevalt sellele isikule, kes tuleb pärast

³ Selle oletuse kohaselt algas evangeeliumi tekst lõiguga Jh 1:6-9, mis asetati hiljem Logost, kõige loomist ja Logose lihaks saamist esitava hünni sisse. Johannes oli asetatud tunnistajaks, tema tunnistuse sisu oli valgus, mis pidi maailma tulema. Johannese tunnistuse andmine jätkub reaalses ajaloos kohe salmis Jh 1:15 ning on edaspidi kestva protsessina Jeesusest tunnistuse andmise kandev osa evangeeliumi esimeses peatükis.

teda ning kes ristib Püha Vaimuga. Tunnistamise sisu selles lõigus on see, et Johannes laseb pilgu iseendalt ära pöörata ja suunab vaate Jeesusele. Tunnistamise sisuline külg jõuab täiusele sellega, et Jeesus on Jumala Poeg (Jh 1:34). Järgneva lõigu⁴ tunnistus suunab valgusvihu Jeesuse võimalikele tulevastel järgijatele, jüngerkonna kujunemisele.

1.1 Õige tunnistus

1.1.1. Johannese evangeeliumi üks tunnus on tunnistamise teema sage esinemine ja seda juba alates prologist ning jätkates esimese peatüki Johannese tunnistuste kirjeldamisega. Üks tõese tunnistuse dünaamiliselt kombineeritud eluline näide on Jh 5:31-40, kus saavad nähtavaks pea kõik tunnistamisega seotud elemendid. Lugemist jätkates nähtub, et lisaks tulevad esile ka niisugused väärtused nagu austus inimestelt, mida Jeesus ei vaja, ning armastus, mida juutidel paraku ei ole (Jh 5:41-42).

Salm Jh 5:31 edastab Jeesuse enesekohaseid sõnu, et kui ma tunnistan endast, ei vasta mu tunnistus tõeale (Εὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής). Iidsete rahvaste õigusliku arusaama kohaselt ei saa keegi omaenda asjas tunnistajana esineda. Selles mõttes järgib Jeesus nende sõnadega õigusnormide üldisi reegleid. Ta saab seda teha rahulikult, sest keegi teine tunnistab tema kohta. Jeesus ise teab, et Jumala tunnistus Tema kohta on kehtiv, kuid ta ei saa seda teistele loogiliselt tõestada. Tõendid peavad neid oma paikapidavuses veenma omaenda kaaluga. Seega peab Jeesus ühelt poolt leppima iseenda tunnistamisega, öeldes, kes ta on, ja teiselt poolt esitama need väited ilma igasuguste tõenditeta nende õigustuse kohta.

Ainult üks inimene on väärt tunnistajana mainimist, Ristija Johannes, kelle Jumal läkitas Jeesuse kohta üürikeseks ajaks tunnistama (1:6-8, 19-34). Johannes andis tõese tunnistuse valgusest ja sellest, et pärast teda tuleb suurem temast, kes on Jumala Tall ja kes kannab ära maailma patu. See ütlus näitab samas ka seda, et Ristija Johannese töö on lõppenud (Gyllenberg 1973: 116). Tema antud tunnistus on aga tõene.

⁴ Jh 1:35-37 esitab Johannese tunnistuse andmise sisu sellega, et tema õpilastest saavad Jeesuse õpilased.

Salmi Jh 5:36 kohaselt Jeesus omab suuremat tunnistust kui oli Johannese oma.⁵ Nagu juba salmis 34, nii juhatakse ka siin tähelepanu sellele, et ainus täielikult kehtiv tunnistus peitub Jeesuse olemises ja tegudes. Jeesuse teod on päritolult Jumala teod ja nende kaudu Isa seega tunnistab oma Pojast. Jeesuse teod ja sõnad ongi iseenesest see kvalifikatsioon, mida küsijaile anda saab. Seega on Jumalaga kohtumiseks vaja usku sellesse sõnasse. See, kes ei usu, näitab, et ta ei tunne Jumalat, et ta pole kuulnud tema häält, et ta ei tea temast ja seetõttu ei saa ta temalt kinnitust Jeesuse väidete tõesuse kohta (Gyllenberg 1973, 117). Viimaseks sõnaliseks tunnistajaks on Iisraeli pühakiri (Jh 5:39).⁶ Kellel ei ole aga armastust Jumala vastu, need ei taha tulla Jeesuse juurde, et saada elu. Nende inimeste poolset austust Jeesus ei vaja.

Lõigu Jh 5:31-40 esituses liigub tunnistuse subjektide rõhk Jeesuselt endalt esmalt Johannesele kui ette valmistavale vahetunnistajale, siis Jeesuse tegudele ning lõpuks Isale ja Pühakirjale. Kõikide subjektide tunnistused Jeesusest on õiged ning kogu episoodi tunnistuste summaarne sisu on Jeesuse tõesus. See episood annab viiteid töö osadele 3.1. ja 3.2.

1.1.2. Täiendavate kaasnäidetena sobivad siia Luuka esitatud lood Apostlite tegude raamatust, mis on esitatud lühidalt. Esimene lugu kõneleb variseridest, kes tunnistavad (ὁμολογοῦσιν) ülestõusmist ning ingleid ja vaime ning mis kvalifitseerub sisu poolest tõeseks usuväiteks (Ap 23:8). Teine näide on lõik Pauluse pikemast kõnest maavalitseja Feeliksi ees. Kõne kohaselt Paulus ütleb, et ma tunnistan (ὁμολογῶ), et ma *teed* ehk usuteed mööda käies, mida tema süüdistajad hereesiaks nimetavad, teenin oma isade Jumalat uskudes kõike, mida Seadusesse ja Prohvetitesse on kirjutatud. Ka see tunnistus on näide usu sisu avamisest ja on seega usutunnistusena tõene tunnistamine (Ap 24:14).

Lühinäidetena sobib esiteks sünoptiline pärimus, mille kohaselt Jeesus kutsub pidalitõbist ohverdama oma puhtaks saamise eest ja andma tunnistust preestritele ka selle läbi, et ta tunnustab Moosese antud korraldusi (Mk 1:44; Mt 8:4; Lk 5:14).

⁵ ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν **μαρτυρίαν** μείζω τοῦ Ἰωάννου.

⁶ Nagu näiteb salm 39, ei anna Pühakirja uurimine ilma Jeesuse tunnistamiseta õiget tulemust.

Teiseks, Luuka 7:29 kohaselt tunnistas Jeesuse kõnet kuulnud rahvas ja ka tunnistasid ka tõlnerid Jumala õigust. Selle tulemusel lasksid nad end ristida.

1.2 Vale tunnistus (*pseudomartyrion*)

Valetunnistuste andmise tuntuimad episoodid sünoptilises pärimuses kõnelevad valetunnistuste andmisest Jeesuse vastu ülempreestrite, vanemate ja kirjatundjate ees. Nende episoodide algkuju pärineb Markuse evangeeliumist. Tähelepanuväärne aga on, et laiem kontekst näitab valetunnistuse andmist Jeesuse kohta seotuna Jeesuse õige tunnistusega enese kohta. Nii kujuneb laiem põimik, mida seetõttu vaadeldakse järgmises alapeatükis 1.3. Valetunnistuse episoodide vaadeldakse siin lühidalt.

Perikoop Markuse 14:55-59 ja sellest sõltuvana Mt 26:59-62 esitavad valetunnistuse keskmene väidet, et Jeesus lubanud templi lammutada ja kolme päevaga teise ehitada. Luuka tekstis on valetunnistuste sisu pigem rahva eksitamine, keisrile maksu maksmise keelamine ja rahva ässitamine ning need valetunnistused esitatakse Pilaatuse ees (Lk 23:2-5).

Ent evangelist Matteus esitab raskendava asjaoluna võimude eelneva kavatsuse leida valetunnistusi, mis formaalselt vastaks seaduse nõuetele ja oleksid surmanuhtluseks piisavad. See on valeväidete ettekavatsetud otsimine ja peaks olema moraalselt raskendav asjaolu. Võrreldes Markuse jutustusega lisandub siin ka Vana Testamendi poolt ette kirjutatud korra meenutus, et tunnistajaid peab olema vähemalt kaks. Vaid siis saaks kahte ühesugust tunnistust üheks ja seega tõeseks pidada (Schweizer 1989, 334). Tähelepanuväärne on, et Matteuse evangeeliumi autor on juba varem juhtinud Jeesuse sõnadega tähelepanu sellele, et valetunnistust ei tohi anda (Mt 19:18).

1.3 Õige ja vale tunnistus omavahel seotuna

Kristoloogiliselt kaalukas episood Mk 14:53-64 on keerukas, kontrastne ja mitme osaline. Esmalt esitatakse inimeste valetunnistused Jeesuse kohta (14:53-60) ja seejärel Jeesus esitab tõese tunnistuse enese kohta (14:60-64).

Episoodi esimeses osas viidatakse Peetrusele, kes Jeesusele vaikselt järgnes ja eemale jäi, omades kaudset ülevaadet sündmustest (14:54). Esmalt püüti suure hoolega hankida tunnistusi Jeesuse vastu ja selleks otsisid ülempreestrid ja Süneedrion tunnistajaid tema vastu (Mk 14:55). Lühidalt öeldakse, et paljude tunnistuste sisu oli vale (14:56). Preestritele ja vanematele oli seaduse järgi usaldatud tunnistajate ülekuulamine ning ka valetunnistajate karistamine (5Ms 19:15-19). Erinevate valetunnistuste sisu ei avata, peasüüdistuse kohaselt aga olevat Jeesuse sõnad ähvardanud templit (14:57-58). Kahel korral sedastatakse, et tunnistajad ei olnud tunnistuse sisu osas ühel meelel (56 ja 59), mistõttu nende tunnistus ei olnud piisav ega võrdne surmanuhtlusega karistatava kuriteo süüdistusega.

Episoodi teises osas õhutati Jeesust esmalt tema vastu esitatud tunnistusi tõesteks või valedeks osutama, seejärel aga iseendale süüdistajaks saama. Ülempreester tõusis püsti ja küsis: „Kas sa ei vasta midagi?“ Seda ütles ta õigluse ja ausa käitumise teeskluks all, kuid tegelikult kavatsusega teda lõksu meelitada, et nad saaksid teda süüdistada (14:60-61). Jeesus ei vastanud siiski midagi andes meile eeskuju kannatlikkusest kui ollakse teotuste ja valesüüdistuste all ning ettevaatlikkusest, kui inimene tehakse sõna pärast süüdlaseks ja kui kaitsekõne ei pruugi toimida.

Episoodi kolmas osa toob esile lühikese kristoloogilise mõistukõne. Kui Jeesuselt küsiti, kas ta on Messias, Kiidetava Poeg, tunnistas ta seda eitanud (Mk 14:61-62). Kiidetava Poja sünonüümse kujundiga on võimalus viidata Jumala Pojale. Kinnituseks viitas Jeesus enda seosele Inimese Pojaga ja tema tulemisega: „*Te näete Inimese Poega istumas Väe paremal käel ja tulevat taeva pilvedega.*“ Siinkohal on märkimisväärne on meenutada, et Peetrus (vt 3.3.2.) oli varem ise tunnistanud Jeesuse Messiaaks ja olnud osaline Jeesuse sõnade kuulmises, et Inimese Poeg tuleb kirkuses (Mk 8:27-38). Nende sõnade alusel mõistis ülempreester Jeesuse süüdi jumalateotuses, kuna tõlgendas Jeesuse tunnistust vale tunnistusena ja rebis oma riided lõhki (14:63).⁷ Süneedrion (Sanhedrin) nõustus, et Jeesus oli jumalateotaja ja seetõttu süüdi surmaga karistatavas kuriteos. Nii mõistsid nad kõik ta surma (Matthew 1972: 1402).

⁷ Sümboolselt võib leida seose Vana Testamendi jutustusega Iisraeli esimese kuninga ajast. Kui Sauli poolt Saamueli kuue rebimine sümboliseeris kuningriigi temalt ära rebimist (1Sm 15:27, 28), siis veelgi enam tähendas Kaifase poolt oma riiete rebimine preesterluse temalt ära rebimist.

Ühes ja samas omavahel põimunud väidetega episoodis esines seega korraga nii inimeste vale kui ka Jeesuse enda õige tunnistamine. Esiteks, Jeesus oli (väära) tunnistamise objekt. Teiseks oli ta ka subjekt, kes esitas enda isiku kohta tõese tunnistuse, mille tõttu oli ta iseenda tunnistuse objekt. See tõene tunnistus leidis aga aset osalt mõistetava ja teisalt hämaraks jääva Inimese Poja kujundi kaudu.

Omapärase temaatilise põimingu väära ja õige tunnistuse dünaamikast esitas Luukas. Apostlite tegude raamatus (4:11) kirjeldab ta Peetruse kõnet, kes näitab, kuidas ehitajate poolt kõlbmatuks tunnistatud kivist on saanud nurgakivi. Mõte on näidata, kuidas Jumal on inimeste negatiivse väärtunnistuse tõseks ja õigeks pööranud.

2. Tunnistamine kui tõendamine ja kinnitamine (*martyreō, martyromai, homologein*)

Töö selles peatükis on tähelepanu keskmes tunnistamise protsess ehk see, kuidas kulgeb tunnistamine. Palju teavet annab kontekst ja küsimused, kus sündmustik aset leiab, mis sellele sündmusele eelnes, kuidas see kulgeb ja mis selle käigus avaldub?

2.1. Õige tunnistamine

2.1.1. Luuka evangeelium pakub sobiva näite episoodiga Lk 4:16-30 Jeesuse avaliku tegevuse algusest. Sisse juhatavas lõigus teatab autor, et Jeesus sisenes Naatsareti sünagoogi. Kohalolijad ei saanud Luuka esituse kohaselt teada Jeesusest enam kui tema pärimist Naatsaretist. Jeesus ei tutvustanud ennast vaid kasutas õigust saada enda kätte üks Pühakirja raamat, seda lugeda ja selle alusel kõneleda (4:16-21). Jeesus teeb seda ja tunnistab Jesaja viited enda kohta käivateks ja täide läinuteks.

Salmi 20 kohaselt on publik ühetaoline mass ning 4:22 kohaselt hakkavad „kõik“ (πάντες) Jeesust hindama ja imetlema ning tunnustama armusõnade pärast. Sõna μαρτυρέω ehk „hästi rääkima“ esineb evangeeliumis üks kord ja Apostlite tegude raamatus üksteist korda ning tähendab sageli „head tunnustust andma“ ja „kiitma“ nagu Ap 22:5. Ka tegusõna θαυμάζω (hämmastuma) on väljend, mis tähendab „head tunnustust andma“, „kiitma“ sobides teo positiivseks hindamiseks (Bovon 2002: 154).

Siiski on tulemas pööre, mida väljendav reaktsioon „Eks see ole Joosepi poeg?“ esineb evangeeliumide erinevates traditsioonides mitmes kohas (Mt 13:55; Jh 6:42). Siinkohal väljendab see alul küll positiivset üllatust. Luukas kommenteerib seda Jeesuse järgnevas kõnes vaid kaudselt. Tema arvates on selline reaktsioon, ehkki mitte vale, vaid üks aspekt teiste seas ja pealegi pole see siin oluline. Publik on usuteel käimisel alles poolel teel (4:22) ja otsustavat teist poolt pole veel lõpetanud. Sel põhjusel paneb Jeesus nad proovile näitega Iisraeli ajaloost (Bovon 2002, 155), mis toob jutustusse pöörde (4:28-30).

Luuka versiooni kohaselt põhjustavad Jeesuse järgmised sõnad imestamise asemel hoopis kuulajaskonna vastupanu. Jeesus tuleb küll salmi 14 kohaselt Vaimu väes, kuid kõiki tema kuulajaid haarab raev (4:28). Luukas ei selgita selle põhjust, vaid edastab ainult sündmuse dramaatilist arengut “kõikide” imetlusest salmis 22 kuni “kõikide” nõrdimuseni salmis 28. Isegi Apostlite tegude raamatu lõpus ei ava Luukas põhjust, miks Iisrael head sõnumit vastu ei võtnud.

Sündmuse ja geograafilise ümbruse täpne ja elegantne kirjeldus salmis 29 kvalifitseerub sellele, mida kirjanduskriitikud nimetavad „tegelikuks efektiks“, kuigi see kõrge mäerüngas ei vasta tegelikult Naatsareti geograafilisele ümbruskonnale (Bovon 2002, 156).

Jutustus esitab sündmuste pöördelist käiku, mille jooksul äratavad Jeesuse armusõnad Jesaja raamatu täideminiku kohta tema enda isikus tõest tunnustust, mis hõlmas teda kui samas ka Joosepi poega (4:22). Kuid Jeesuse kõne jätk põhjustab Pühakirja uudse tõlgenduse näite kaudu rahva raevu. Samas ei esitata lugu nii, et sündmused viiksid valetunnistuse esitamisele. See episood on näide tunnistamise protsessi otsekui lainetavast kulgemisest.

2.1.2. Johannese evangeeliumi 5. peatükki on asetatud Jeesuse kohta õige ehk tõese tunnistuse andmise lugu, milles avatakse Isa ja Poja ja Pühakirja poolt antavate tunnistuste kombinatsioon. Tunnistustele Jh 5:31-39 eelneb Jeesuse selgitus sellest, kuidas tema meelevald tuleneb tema suhtest Isaga (Jh 5:19-30). Nii nagu Jh 1 selgitatakse ka seda protsessi viitega Johannesele, ent seekord mitte evangelisti, vaid Jeesuse sõnade läbi. Lõigu Jh 5:31-32 tekstis Jeesus selgitab:

“Kui ma tunnistaksin iseene kohta, ei oleks mu tunnistus kehtiv. See, kes minu kohta tunnistab, on keegi teine, ja ma tean: see tunnistus, mida tema minu kohta tunnistab, on kehtiv.”

Paljude iidsete rahvaste õigusliku arusaama kohaselt ei saa keegi omaenda asjas tunnistajana esineda. Selles mõttes järgib Jeesus nende sõnadega õigusnormide üldisi reegleid. Ta saab seda teha rahulikult, sest keegi teine⁸ tunnistab tema kohta, kelle tunnistus on kehtiv. Ometi ei ole see universaalselt kehtiv. Kui see nii oleks, siis

⁸ Jumal, mitte Johannes, nagu enamik Kreeka kirikuisasid selgitab (Gyllenberg 1973, 116).

inimene oma standarditega saaks Jumalat kritiseerida ja jumalikku ilmutust ümber lükata. Selle võimaluse eitamine ja võimatuks näitamine on üks evangelisti peamisi eesmärke. Jeesus ise teab, et Jumala tunnistus Tema kohta on kehtiv, kuid ta ei saa seda teistele loogiliselt tõestada. Tõendid peavad neid tunnistuse paikapidavuses veenma omaenda kaaluga. Seega peab Jeesus ühelt poolt leppima iseenda tunnistamisega, öeldes, kes ta on, ja teiselt poolt esitama need väited ilma igasuguste tõenditeta nende õigsuse kohta (Gyllenberg 1973, 116).

Jeesus jätkab Jh 5:33-36 kohaselt:

“Te olete läkitanud saadikuid Johannese juurde, ja tema on tunnistanud tõtt. Aga mina ei vaja mingit inimese tunnistust, vaid räägin seda selleks, et teie võiksite pääseda. Johannes oli lamp, mis põles ja paistis, teie aga tahtsite üürikest aega ilutseda tema valguses. Aga minul on suurem tunnistus kui Johannese oma: teod, mis Isa mulle on andnud täide viia, needsamad teod, mida ma teen, tunnistavadki minust, et Isa on mind läkitanud.”

Ainult üks inimene on väärt tunnistajana mainimist, nimelt Ristija Johannes, sest Jumal läkitas ta Jeesuse kohta tunnistama (1:6-8, 19-34). Juudid küsisid temalt tõe kohta, ta vastas tõtt ja tema tunnistus on endiselt kehtiv (μεμαρτύρηκεν, perfekt). Kuna juudid on sel viisil Johannese autoriteeti tunnustanud, peaksid nad ka selles suunas edasi mõtlema. Siis võiks ta ikkagi olla neile päästetee majakas. Ent Johannes ei olnud valgus, vaid ta tuli tunnistama valgusest (1:8). Inimene ise ei saa valgusest tunnistada, kui tal endal pole vähemalt mingil määral valgust. Johannes oli tõesti põlev ja särav lamp, kuid ta säras asjatult, sest teda ei võetud piisavalt tõsiselt. Vaid lühikest aega oli ta messialike lootuste sisendaja. See ütlus näitab, et Ristija Johannese töö on lõppenud (Gyllenberg 1973, 116).

Johannese evangeeliumi tekstides põimuvad sageli tunnistamise sisuline ehk nii-öelda dokumentaalne alus, tunnistamise käik ja seosed olustikuga ning isikud, kes tunnistust annavad. Seetõttu on tekstide vahelised kattuvused sagedased ning see põhjustab samade episoodide korduvat vaatlemist. Salmid Jh 5:36-37 lõpetavad tähelepanu juhtimise sellele, et ainus täielikult kehtiv tunnistus peitub Jeesuse olemises ja tegudes (Gyllenberg 1973, 117).

Jeesuse elu ja tegevus on kestva protsessi aspektid ning kujutavad endast tunnistuse toesust tõendavat materjali. Peale etteheitvat vahelauset jõuab põimik lõpule Jeesuse viitega pühadele kirjutistele, mis samuti tunnistavad temast (Jh 5:39) ja mida

vaadeldakse peatükis 3. See tunnistamise protsessi kirjeldus näitab, kuidas tunnistuse sisule ehk Jeesuse tegudele liituvad välised tunnistajad Johannese, Isa ja Pühakirja näol.

2.1.3. Siinkohal on põhjust pöörata tähelepanu esmalt Johannese evangeeliumi autori ja seejärel Luuka kui Apostlite tegude raamatu autori näidetele.

Tulevikulise tunnistamise protsessi üks huvitav kirjeldus on Jh 15:26-27 ja teine on antud veel kaugemale ulatuva hinnanguna Johannese evangeeliumi lõpus (Jh 21:24). Jeesuse kõne Johannese 15:26-27 viitab ajas ettepoole jüngrite koguduse tunnistusele, mis näib saama toimuma paralleelselt ja koos Vaimu-Lohutaja tunnistusega.

Põhimõtteliselt näib Vaimu tunnistus ja koguduse tunnistus olevat nii tihedalt seotud, et tunduvad ühe ja sama protsessina. Koguduse tunnistus kui kõigi aegade kiriku jutlus põhineb Vaimu ehk Parakleeti tunnistusel. Ja vastupidi, Tõe Vaimu tunnistus saab olema kiriku jutlus, mis saab aluse Jeesusega koos olemise kogemusest - teie olete olnud minuga algusest peale. Jeesuse hüvastijätt jüngritega ei lõpe armulauaga, vaid pigem paneb aluse nende tulevasele tunnistusele maailmas.⁹ Jeesuse tunnistus ei ole kunagi lihtsalt mineviku tühi kordamine, vaid korduv meenutamine, et näha olevikku taevase maailmaga seotuse valgusel. Just seda püüdleb Johannes oma evangeeliumi jutustusega (Schulz 1992, 201).

Johannese evangeeliumi lõpus kirjeldatakse Schulzi arvates lemmikjüngrit ühemõtteliselt evangeeliumi autorina, kes on selle evangeeliumiga esitanud oma autoriteetse tunnistuse. Kinnitava tunnistuse “meie teame” vormis räägib ilmselt üks silmapaistev algkristlik ringkond, keda nimetatakse ka johanneslikuks koguduseks ja mille keskel see ainulaadne evangeelium sündis (Jh 21:24). Kogudus tunnistab, et lemmikjüngri tunnistus on tõsi. Selle tunnistuse eesmärk on luua alus kõigi aegade lugejate usule (Schulz 1992, 249).

Luuka esitatud tunnistamise kui tõendamise protsessi vaates on eriline kaal lõigu Ap 1:4-11 tuumikus olevate salvide Ap 1:7-8 sõnadel. Seda tõendab hiljem Ap 4:33

⁹ Seda töötust ja lootust saadab ja põhjendab väljend “algusest peale”, mida kohtab hilisemates Johannese kirjades (1Jh 2:7, 24; 3:11).

väljendatud hinnang. Apostlite tegude raamat on jutustava teoloogia suurepärase näide ja Ap 4:33 laseb lugejal hetkeks peatuda, et pöörata tähelepanu Ap 1:7-8 tõeks saamisele. See Jeesuse korraldus on tulevikus teoks saava õige tunnistamise näide:

Ei ole teie osa teada aegu ja tunde, mis Isa on iseenese meelevaldaga seadnud, vaid te saate väe Pühalt Vaimult, kes tuleb teie üle, ja te peate olema minu tunnistajad Jeruusalemmas ja kogu Juuda- ja Samaariamaal ning ilmamaa äärteni.

Jeesuse korralduse kirjaviisis on tunnistajad esitatud küll nimisõnana, ent korralduse dünaamika lubab seda vaadelda tunnistamise protsessina. Jüngerite võime olla peale Jeesuse ülesvõtmist tema tunnistajad põhineb sellel, et nad on olnud Jeesuse elu ja tegevuse pealtnägijad. Samuti kinnitab seda eelnev lõik Ap 1:1-6, kus kirjeldatakse Jeesuse kõnede kuulmist, õpetuse vastu võtmist ja Püha vaimu saamise töötust. See teeb kogu lõigu Ap 1:1-11 dünaamiliseks sündmuste ahela kirjelduseks, mis valmistab apostlid ette järgnevas terviklikuks tunnistamistööks, millest jutustab kogu Apostlite tegude raamatu tegevustik.

Samas apostlid mitte üksnes ei tunnista tegevuse mõttes, vaid ka nende isikud ise saavad tunnistuseks (Budiselic 2024, 202). Seda tunnistamise kui ajas kulgeva protsessi ja tunnistajaks oleva isiku ning isikute ühtsust näitavad järgmiste sündmuste kirjeldused Apostlite tegude raamatus. Välja paistvamad sellekohased näited on Ap 2:32, Ap 5:32, Ap 10:39, Ap 13:31 ning Pauluse näol ka Ap 22:15.

Tunnistamise kui jätkuva dünaamilise protsessi tähtsust noore algkoguduse kujunemisloos näitab see, et Apostlite tegude raamatus esineb tunnistamine tegusõna *martyreō* kujul üksteist korda ning tegusõna *martyromai* kujul veel kaks korda (Budiselic 2024, 207-212). Neist Ap 20:26 esitab Paulust nõnda, et ta tunnistab deklaratiivselt enda õigusest seda, et ta on puhas kelle tahes verest. Teisel puhul seisneb Pauluse tunnistamise sisu Pühakirja õiges õpetamises ja tõlgendamises (Ap 26:22).

2.2. Vale tunnistamine

Vale tunnistamise kui protsessi ühte näidet vaadeldi osas 1.3. seoses kohtupidamisega Jeesuse üle (Mk 14:53-60). Sellesse episoodi oli põimitud ühelt poolt väär tunnistamine koos kunstlikult otsitud inimliku valetunnistega ja teiselt poolt õige tunnistamine, mida teeb Jeesus ise.

Valeliku tunnistamise hulka saab kaudselt lugeda ka niisugused juhtumid, kus ollakse mingi ebaõige tegevuse juures niisuguseks vaikseks tunnistajaks, mis näib passiivsena, kuid eeldab siiski inimese rohkem või vähem teadlikku osalemist ja otsuse langetamist.

Põhimõtteliselt olid iidsed ühiskonnad valetunnistajate vastu ja mõned õigussüsteemid nõudsid valetunnistajatele samu karistusi, mille valetunnistajad olid ette näinud nendele, keda nad süüdistasid. Juudi traditsioon hõlmas tunnistajate eraldi ülekuulamist, et neid valelikkuse suhtes kontrollida. Kui nad olid üksteisele vasturääkivad isegi detailides, siis nende tunnistus jäeti kõrvale. Võrdluseks saab tuua selle, et hellenistlik kohtulik kõnekunst eelistas sageli mis tahes tunnistust, olgu see siis tõene või vale, mis aitas kohtuasja võita (Keener 2020, 232). Näiteks teadsid inimesed, et Sokratese vastu tunnistajad olid valelikud (Xenophon, Apol. 24), sama kehtib ka selle töö teema puhul. Nimelt teadsid kristlased sama ka nende valetunnistajate kohta, kes tunnistasid Jeesuse vastu (Mk 14:55-59).

Olgu toodud kaks näidet. Evangeeliumis esitab Luukas väite, mis toetub Vanale Testamendile ehk Pühakirjale ning juutide ajaloolisele põlvnemisele. Jeesus loeb seadusetundjad süüdi selles, et nad tapetud prohvetitele hauamärke püstitades tunnistavad paradoksaalselt oma isade tegude õigsust. Luuka 11:48 sedastab Jeesuse sõnu: *Niisiis, te ise tunnistate, et olete oma isade tegude poolt, sest nemad tapsid nad ära, aga teie ehitate nende hauamärke.*

Apostlite tegude raamatus esitab Luukas seoses Stefanosega ja Saulusega veel teisegi samalaadse hinnangu. Stefanose hukkajad ajasid Stefanose linnast välja ning viskasid teda kividega. Valetunnistajate palkamine kellegi kividega surnuksviskamiseks (6:13; 7:58-59) meenutab ka sellise inimese nagu Iisebeli käitumist (1Kn 21:8-15). Luukas kinnitab Stefanose vastu esitatud valesüüdistuste valelikku iseloomu, korrates neid

enamasti erinevate sõnadega (Keener 2020, 232). Sündmusel olid aga ka tunnistajad, kes panid oma rõivad maha ühe noormehe jalgade ette, keda kutsuti Sauluseks (Ap 7:58). Niisugune vaikiv tunnistamine pidi tähendama vähemalt toimuvale osutatavat vaikivat poolehoidu või siis lihtsalt neutraalset mööndust.

Kui salgamine on suurel määral seostatav vale tunnistamisega, siis kuulub ka kõigi nelja evangelisti poolt esitatud Peetruse salgamise episood vale tunnistuse alla. Seda teemat vaadeldakse töö edasises osas.

2.3. Häbi ja au seos tunnistamisprotsessis

Tunnistuse andmine on tundlik teema. Tõese tunnistuse andmine on sageli päris raske. Tunnistuse andmine võib olla vähem eksistentsiaalsetel juhtudel vähemalt ebamugav, mida püütakse vältida. Igal juhul eeldab see julgust ning valmisolekut mugavustsoonist välja astuda. Vahel on, ent alati ei ole võimalik ette näha tunnistuse andmise tulemusi ja mõju tunnistajale endale. Õige ehk tõene tunnistus annab au sellele, kelle kohta tunnistatakse. Valetunnistus toob esile häbi olenemata vale tunnistamise põhjustest, ajenditest ja kontekstist.

Tunnistamisega on sisuliselt seotud ka salgamine. Salgamine võib olla ka tunnustavast tunnistamisest loobumine, siis on sõnakasutus lihtsalt teistsugune (Mt 10:32-33). Salgamine on omakorda tihedas seoses häbenemisega ja häbiga. Näiteks oli Peetrus kord andnud õige tunnistuse Jeesuse messialikkusest. Koheselt oli ta aga tunnistajaks Jeesuse ütlusele, et kes teda ja tema sõnu häbeneb inimeste ees, seda häbeneb Inimese Poeg, kui ta tuleb oma Isa Kirkuses koos pühade inglitega (Mk 8:27-38).¹⁰

Peetruse käitumise jäädvustamine neljas evangeeliumis ja Apostlite tegude raamatus annab korraga pildi tema käitumisest erinevates olukordades. Selleks on Peetrus jüngrina enne Jeesuse kannatamist ja kohtuprotsessi, Peetrus kohtuprotsessi sündmustes ja Peetrus Jeruusalemma algkoguduses peale Jeesuse surnuist üles äratamist. Üsna järjekindel ja läbilõikeline on selles mõttes just Luuka esitus, mis on järgneva loo teljeks.

¹⁰ Tunnistamisega on sisuliselt seotud ka salgamine. Kes salgab, asetab end olukorda, kus ka teda on kerge salata.

Luuka suure raamjutustuses on Peetruse loo alguseks tema jüngrid kutsumine. Huvitav on, et selles olukorras tunnistas Peetrus oma patust (Lk 5:8) Mõne aja pärast tunnistas ta Jeesuse kaasjüngrite ees innukalt Jumala Messiaks ja sai seejärel osa aulisest kogemusest kõrgel mäel nähes Jeesust kirkastatuna (Lk 9:28-36). Jeesuse kannatusloo kulgedes valmistasid Jeesuse kriitilised sõnad Peetrusele mingit häbitunnet, kuna ta kuulis, et ta vajab usu kinnitamist Jeesuse palve läbi, et tal seisab ees veel kord üks pöördumine ja et ta ka salgab Jeesust (Lk 22:31-34). Kontekst näitab, et üksteisele järgnevate sündmuste osalised olid ka jüngrid, kes said Peetruse eluloo üksikasjade kohta tunnistusi anda.

Peatselt järgneski Peetrusele esialgu vähemalt seesmist häbi tekitanud Jeesuse salgamine, mis toimus üsna Jeesuse enda läheduses (Lk 22:54-60). Siis aga häbitunde süvenemine ning seda otse Jeesuse enda silmade ees (Lk 22:61-62). Lähedal olijate ja tunnistajate kohta evangelist otsest teavet ei anna, kuid ka sotsiaalse häbitunde tekkimist selles episoodis ei saa välistada. Luuka kujutatud loo lõpetab lühike märgpeetruse jooksmisest Jeesuse hauale ja evangelist Luuka hilisem viide Jeesuse ilmumisest talle (Lk 24:12 ja 34).¹¹

Johannese evangeeliumis on näha laiem kirjanduslik tervik, milles Peetruse salgamise motiiv on seotud Jeesuse messialiku „mina olen“ ütlusega. Kõik neli evangeeliumi jutustavad sarnasel kujul sellest, kuidas Peetrus salgas Jeesuse jüngrid olemist, neljas evangelist teeb seda eriti nüansirohkel viisil ja seepärast kõneleb neljanda evangeeliumi jutustuse esile toomine kõikide eest.

Peetruse isiku esitamine pakub huvi kogu Johannese evangeeliumi jutustuse ulatuses, kuid siinkohal saab keskenduda vaid sellele lõigule, mis kõneleb Peetrusest alates Jeesuse vahistamisest aias. Kui kinnivõtjad olid saabunud ja otsisid Jeesust Naatsaretlast, vastas Jeesus: „*Mina olen*“. Selle jumaliku enesekinnituse peale, mis meenutas 2Ms 3:14 jumalikkude enese esitlust Moosesele, langesid kinnivõtjad maha. Peetrus oli selle kogemuse tunnistaja ja sellel hetkel valmis ka mõõgaga Jeesuse eest seisma (Jh 18:1-11). Seda võib vaadelda teoga tunnistamise näidisena.

¹¹ Salm Luuka 24:12 puudub osades käsikirjades.

Ometi ei leia me sellele julgusele jätku. Kui Peetrus oli sisenenud ülempreestri õue, ütles seal korda pidav uksehoidja naine Peetrusele, et eks ju sinagi ole üks tema jüngreid. Nüüd vastas Peetrus kontrastsed sõnad: „*Ei ole*“ ning koos sellega eitas oma identiteeti, mille oli niisugusena omandanud Jeesusega ja teiste jüngritega koos olles (Jh 18:17). Veel kord ütlesid ülempreestri õuel olijad Peetrusele, et ta on üks Jeesuse jüngreid, Peetrus aga salgas taas sõnadega „*Ei ole*“ (Jh 18:25-27).

Ühe ja sama evangeeliumi jutustuses olulise kirjandusliku terviku jooksul kinnitas Jeesus oma identiteeti ehk iseolemist relvastatud salga ees kaks korda.¹² Peetrus salgas oma õpetajat ning oma identiteeti ehk iseolemist esmalt teenijatüdruku ees ja siis uuesti teiste õuel olijate ees kokku kolm korda.¹³ Seda tehes Peetrus salgas ka oma Galilea aktsenti, mida tegelikult ei olnud võimalik varjata.¹⁴

Jeesus andis tunnistust oma identiteedist selle maanurga vägevaimate ees, Peetrus loobus tunnistamast vähevägevate ees. Jeesuse salgamisega salgas Peetrus oma Galilea kultuuri ja päritolu, messiaanlikke ootusi, osadust Jeesusega ja sõprust Jeesuse jüngritega (Katanacho 2020: 74-75). Palju ei jäänud talle enam elus järele, inimsuhteid ja osadust tähtsaks ja eluliseks pidavas ühiskonnas peaaegu mitte midagi. Selles ühiskonnas tähendas see salgamine häbi nii Galileasse tagasi minnes kui ka Jeesuse jüngrite ja laiema poolehoidjate ringi juurde naasmist Jeruusalemmas.

Neljas evangeelium ei kõnele peale seda salgamise esile toomist Peetrusest pikka aega. Teda ei nimetata Jeesuse risti juures ega matmise juures. Alles Maarja Magdaleena teade tühjast hauast toob Peetruse uuesti jutustuse vaatevälja. Peetruse jooksmine Jeesuse hauale kui omalaadne episood on pikemalt esitatud Johannese evangeeliumis. Seal on Peetruse minek hauale seotud Maarja Magdalenega ja nimetu jüngriga, keda Jeesus armastas. Ajendiks hauale minekuks oli aga naiste, kindlasti aga nimeliselt Maarja Magdaleena, teade tühjast hauast (Lk 24:9-11; Jh 20:1-2).

Miks Peetrus hauale jooksis? Kas ärkas kahetsus Jeesuse salgamise pärast ja temast eemale hoidmine Jeesuse viimaste tundide ajal? Pealegi olid naised juba enne teda

¹² Jh 18:5-8.

¹³ Jh 18:17 + Jh 18:25-27.

¹⁴ Vrd Mt 26:73.

hauale läinud ja toonud mõistetamatuid sõnumeid tühjast hauast ja noorukite või inglite nägemusest. Sündmuste seosmist seost ka Johannese evangeeliumi autor ei jutusta. Oluline on aga see, et nii evangeeliumi tervikliku loo kontekstis kui ka Peetruse varasema salgamise taustal ei teinud naiste Peetrusest varasem haul käimine ja teate toomine Peetrusele talle au, vaid hoopis häbi. See episood annab järeltunde jaoks ainet osale 3.4, milles häbi ja au seostuvad tunnistaja isikuga ja kus väärade tunnistuse andmisega kaasneb psühholoogiline aspekt.

3. Tunnistaja kui tõendaja ehk tõendamise subjekt (*martyrs*)

Tunnistamise vaates on oluline ka see, kes on tunnistuse andja. Selles peatükis on tähelepanu esmalt tunnistaja isikul ja isikutel, kelle hulgas on ka Jumal ja Jeesus. Samuti vaadeldakse siin tunnistamise vahendit ning vahendaja nagu Pühakirja. Tunnistamise vahendajana näib olevat vahel ka Vaim, eriti on Vaim aga inimeste poolt antava tunnistamise kandja ja väestaja.

3.1. Jumal, Jeesus, Vaim

Jumal

Luukas esitab Jumala teona Vanale Testamendile toetuva homoloogilise kinnituse, mille Jumal oli ammu andnud Aabrahamile (Ap 7:17). Siin on võimalik näha tunnistamise motiivi üldises plaanis. Luukas viitab kaugemale mineviku pärimusele – Aabrahamile antud tõotus lugematutest järglastest sai Jumalalt tunnistuse selle läbi, et ka Egiptuse raskustes Iisraeli rahvas kosus ja kasvas. Lauset Ap 7:17 võib tõlkida ka nii, et kui nüüd lähenes tõotuse aeg, mille kohta andis Jumal ammustel aegadel tunnistust Aabrahamile. Seejärel siis rahvas kosus ja kasvas Egiptuses.

Ka üks teine näide pärineb Luukalt, see sisaldab tunnistamist leksikaalses vormis. Salmis Ap 15:8 esineb tunnistamine tegusõna *martyreō* kujul. Episood kirjeldab Jeruusalemmas toimunud koguduse juhtide nõupidamist teistele rahvastele suunatud misjoni asjus. Selle käigus meenutatakse Korneeliuse kotas aset leidnud Püha Vaimu laskumist sõna vastu võtnud paganate peale (Ap 10:44-45). Selles tähenduses öeldakse, et südamete tundja Jumal on tunnistanud paganatele suunatud misjonit ja andnud neile Püha Vaimu nõnda nagu “meile” ehk juutidele.

Lõpetuseks kaks Jumala teona esitatud tunnistust erinevatelt autoritelt:

(1) Kordusena on vajalik näidata, et juba varem vaadeldud lõigus Jh 5:31-40 andis Jumal tunnistust Jeesusest nende tegude läbi, mida Jeesus täide viis. (2) Luukas lisas

Peetruse kõne esitamise läbi ka niisuguse nüansi, et Jumal on andnud Jeesus Naatsaretlasele tunnistuse nende vägevate tegude ja märkide läbi, mida Jumal ise Jeesuse läbi tegi (Ap 2:22). Ka see on näide niisugusest Jumala poolsest teoga tunnistamisest, mis teostus Jumala enda teo kaudu, ent Jeesuse läbi tehtuna.

Jeesus

Inimese ja Jeesuse vastastikuse tunnistamise näide sobib kõige paremini siia. Siin näeme suhtest tuleneva sõltuvuse näidet. Inimeste poolne Jeesuse tunnistamine on seotud Jeesuse poolse inimese tunnistamisega. Arvestades ka sellega, et Jeesuse enda kõnedes viitas ta iseendale Inimese Poja kujundi kaudu. Markuse evangeeliumis jäädvustatud Jeesuse ütlusele on paralleelid Matteuse ja Luuka evangeeliumis. Markuse varaseima esituse kohaselt Jeesus eeldas seda, et kui teda häbenetakse inimeste ees, siis häbeneb ka Inimese Poeg kui ta tuleb oma Isa Kirkuses koos pühade inglitega (Mk 8:38).

Matteuse esituses samast sündmusest on aga kaks tõlgendamise võimalust.

Igäüht nüüd, kes mind tunnistab inimeste ees, seda tunnistan ka mina oma Isa ees, kes on taevas. Aga igäühe, kes iganes minu ära salgab inimeste ees, selle salgan ära ka mina oma Isa ees, kes on taevas (Mt 10:32-33).

Siin asetatakse esikohale võimalus tunnistada Jeesust inimeste ees ja siis tunnistab Jeesus teda ka Isa ees, kes on taevas. Loomulikult toimib suhe ka teistpidi ja seda sümmeetriliselt: Jeesus ise salgab oma Isa ees ära selle, kes teda salgab inimeste ees.

Huvitaval kombel on Luuka esituses aga kombineeritult elemente nii Markuse kui Matteuse sõnastusest. Kas võib siin näha võimalust, et lisaks Markuse sõnastusele oli Jeesuse sellest ütlusest liikvel ka omaette pärimus, mida võiks seostada Q allikaga või lihtsalt omaette ütlusena? Sarnaselt Matteuse esitusele on siin samuti kaks võimalust. Jeesus ütleb, et kes teda tunnistab inimeste ees, seda tunnistab ka Inimese Poeg Jumala inglite ees. Ning vastavalt siis see, kes salgab Jeesust inimeste ees, seda siis ka salatakse ära Jumala inglite ees (Lk 12:8-9). Ent sarnaselt Markuse varaseimale esitusviisile on taevane tunnistaja mitte Jeesus, vaid Inimese Poeg. Jeesus tunnistab

inimese heaks sealpoolsuses siis kui inimesed julgevad tunnistada Jeesuse heaks siinses elus.

Johannese evangeelium (Jh 2:23-25) annab mõista, et tunnistamine sõltub ka eelnevast tunnetamisest ja teadmisest. Jeesusel ei olnud vaja, et keegi inimene annaks tunnistust inimese loomuse kohta, sest ta ise teadis, mis on inimeses. Peale intsidenti Jeruusalemma templis pidas Jeesus lausa vajalikuks end sellise inimliku teadmise ja tunnistamise eest hoida.

Templistseenile järgnevas kõnes Nikodeemosega kõneleb jutustuse Jeesus, et meie räägime, mida meie teame ja tunnistame, mida meie oleme näinud ja ometi ei võta teie meie tunnistust vastu (Jh 3:11).

Selles episoodis kujutatud „meie“ võib hõlmata Jeesuse jüngreid, keda on juba nimetatud mitu korda ja kes seetõttu on juba Jeesuse tegusid näinud ja ilmselt on saanud hakata midagi teadma ja selle alusel ka õigesti tunnistama.¹⁵ Salmi Jh 3:11 kokkuvõtlik sõnum näitab, et nägemine annab võimaluse õigesti aru saada ja õigeid asju teada ning selle põhjal õiget tunnistust anda. Näib, et Johannese evangeeliumi jutustuse juba nii varajasel etapil Jeesus toetab enda ja oma jüngrite poolt antavat tunnistust kehtival viisil.

Jeesuse enda tunnistamistegevuses tuleb korduvalt esile kriitiline toon, mis sarnaneb Vana Testamendi prohvetite kuulutusele. Esmalt on üks viide maailmale ehk kosmosele, mis Jh 7:7 kohaselt vihkab Jeesust, kuna Jeesus tunnistab maailma kohta, et tema teod on kurjad. Jeesuse vastu suunduvate jõudude tegevuse järgmine vaatus saab aga ilmsiks evangeeliumi jutustust poolitaval sündmusel – Jeesuse ja õpilaste ühisel söömaajal (Jh 13:21). Jeesus võpatas ehk oli teisisõnu vaimus rahutu ja tunnistas ning ütles: *“Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, üks teie seast reedab minu.”*

Selle uue faasi algus ja tähtsus rõhutab nii kogu kannatusloo kui ka Jeesuse sõnade pühalikkust ja kaalukust. Jeesuse meelega šokki on varem kirjeldatud paaris olulises lõigus (Jh 11:33, 12:27). Šokeerituna tunnistas ta, et üks tema jüngritest kavatseb ta

¹⁵ Jeesuse jüngreid rühmana on nimetatud juba Jh 2:2, 11-12, 17 ja 22. Jüngritest koosnev „meie“ võib olla taust, millelt Jeesus räägib Nikodeemosega, kes juutide õpetajana võib selles jutustuses esindada juutide poolset „teiet“, kes ei usu isegi Jeesuse maisetest asjadest peetavat kõnet.

reeta (Gyllenberg 1973, 232). Tunnistamist ja selle tähendust kinnitab siinkohal „tõesti, tõesti” – vormeli kahekordne kasutamine. Võibolla kujutab Johannese evangeelium seda olukorda justkui kohtuistungit, kus Jeesus on tema vastu esitatud süüdistuse tunnistaja (Thurén 2001, 171). Evangeeliumi lugejalt võib eeldada, et ta on suuteline taipama selle tunnistuse taga oleva reetmise õigusetust ja alatust.

Johannese evangeeliumi jutustavas aineses on üks lühike keskse kaaluga lause, kus Jeesuse enesekohase tunnistuse andmise sees tuleb nähtavale tõe rõhutamine. Jeesus julgustas jüngreid sõnadega, et tema ise on tee ja tõe ja elu. Seejuures nii tähtis, et keegi ei saa muidu minna Isa juurde kui vaid Jeesuse kaudu (Jh 14:6). Jeesuse poolt maailmale antav tunnistus jõuab kõrgpunkti tema vastu algatatud kohtuprotsessi käigus. Keskmesse salmi Jh 18:37 ja selle konteksti on kokku surutud niisuguse episoodi kirjeldus, mis hõlmab kõigi kolme käesoleva töö suure peatüki teemat:

- (1) siin näidatakse tunnistamise tõest sisu ehk seda, mille kohta tunnistust antakse;
- (2) siin kirjeldatakse pingelist protsessi ehk seda, kuidas tõe tõendatakse ja sellest tunnistatakse;¹⁶
- (3) episood esitab tõest tunnistust andvat isikut ehk Jeesust ennast:

Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς Σὺ λέγεις ὅτι βασιλεὺς εἰμι. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα **μαρτυρήσω** τῇ ἀληθείᾳ· πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς (Jh 18:37).

Niisiis, Pilaatuse küsimusele, kas sa siis ikkagi oled kuningas, vastas Jeesus:

*"Sina ütled, et ma olen kuningas. Selleks ma olen sündinud ja maailma tulnud, et ma **tunnistaksin** tõe. Igaüks, kes on tõest, kuulab minu häält."*

¹⁶ Eelnenud ülempreetri ees aset leidnud protsessi käigus nõudis Jeesus ise, et Jeesust lõõnud kohtusulane tunnistaks, et Jeesus on pahasti öelnud. Kui seda ei suuda tunnistada, miks sa siis mind lööd? (Jh 18:22-23).

Evangeeliumid jutustavad, et Pilaatus alustas ülekuulamist küsimusega, kas Jeesus on juutide kuningas ja seega messiakandidaat. Kindlasti on asjade seis nii olnudki. Ka sünoptikute kohaselt Jeesus vastas ebamääraselt, et sina ütled seda, et need on sinu sõnad. Jeesus kaudselt möönab oma kuninglikkust Pilaatuse ees, kuid jätab tõlgenduse ja sõnavaliku Pilaatuse hooleks. Juudid mõtlevad oma süüdistusega, et Jeesus ütleb enese olevat messia, kuid Pilaatus mõistab ainult osaliselt nende messiaootuse usulist sügavust. Temale on isehakanud kuningas ainult tavaline mässujuht (Thurén 2001, 220).

Vaatamata eitavale vormile sisaldasid Jeesuse sõnad omalaadset väidet kuningavõimu kohta. Maailm oli Pilatuse jaoks mitmetähenduslik mõiste ja ta vajab täpsemat selgitust. Jeesus andis selle: ma olen kuningas, mitte sellest maailmast, aga minu kuningriik on tõe kuningriik ja selle alamad on kõik, kes tunnistavad tõe. Jeesuse sõnakasutuses tähendab tõe tõelist Jumala tundmist (Gyllenberg 1973, 292). Tema tulekul maailma on ainult üks eesmärk – tunnistada tõest. Kõik, kes on tõe sees, on teinud usuotsuse taevast saadetud elupäästva sõna kasuks ja kuulevad ainult tema häält. Nemad on tema kuningriigi tõelised kodanikud (Schulz 1992, 226).

Jeesuse viis tõest tunnistada paneb Pilaatuse enda tõe järele küsima Pilaatusele ja annab võimaluse mitte sulguda Jumala tõe ees. Ent oma vastusega kuulutab Rooma ametnik end selles asjas ebapädevaks. Siin on on kohtunik ja maailm, mida ta esindab, iseendale kohtuotsuse langetanud¹⁷ (SEB Lutherbibel mit Erklärungen 2007, 1599).

Vaim

Teiste Uue Testamendi kirjutistega võrreldes on Johannese evangeeliumis Jeesus ja Vaim erilisel viisil seotud just nõnda, et Jeesus kuulutab Vaimu tulemist pärast tema enda tegevuse ja maapealse tunnistuse andmise lõppemist. Seejuures moodustavad Vaimu poolt antavad tunnistused kolmes peatükis Jh 14:16 - Jh 16:15 niisuguse tunnistuste ahela, kus kõikjal ei ole küll tunnistamine tegusõnana kirjas nähtav, ent lugeja võib olla suuteline nägema neid kirjakohti omavahel seotuna. Püha Vaimu kohta kasutab neljanda evangeeliumi autor sõna *paraklētos*, mida saab tõlkida Lohutajana, Trööstijana, kellelegi kõrval abistajana seisjana.

¹⁷ Jh 3:18-19 põhjal võib lugeja teada, et kohus seisneb juba selles, et valgus on juba tulnud maailma, aga inimesed on armastanud pimedust enam kui valgust, sest nende teod on kurjad.

Jeesus palub, et Isa saadaks jüngerite juurde alatiseks jääva teise Lohutaja (Jh 14:16-17), kes on Tõe Vaim ja Püha Vaim ning kes õpetab jüngerid ja toetab neile meelde kõik, mida Jeesus on rääkinud (Jh 14:26). Taevasse ülendatud Jeesus saadab enda asemele Vaimu. Selgemalt avaneb lugejale Püha Vaimu toime siis kui ta jõuab salmideni Jh 15:26-27:

*Kui tuleb Trööstija, kelle ma saadan teile Isa juurest, Tõe Vaim, kes lähtub Isast, siis ta tunnistab minust.*¹⁸

Salmi Jh 14:26 Jeesuse sõnad *kelle Isa saadab minu nimel* näib tähendavat sama kui salmi Jh 15:26 väljend *kelle ma teile Isa juurest* saadan ja sellega liidetud väljend *kes lähtub Isa juurest* (ὁ παρά του πατρός εκπορεύεται). Salmid Jh 14:16-17; 14:26 ning 15:26 koos vaadatuna täiendavad ilmutust ega ütle midagi Püha Vaimu igavese „lähtumise” kohta selles plaanis, mida Ida ja Lääne kirikud on aastasadu arutanud (Thurén 2001, 190). Küll juhivad need salmid lugeja tähelepanu töötuse juurest täitumisele ning rõhutavad seda tunnistamist, mida Püha Vaim Jeesusest annab. Veelgi enam, see Vaimu poolt antav jätkuv tunnistus annab Jeesuse järgijatele väe tunnistada Jeesusest. Püha Vaimu tunnistusest Jeesuse kohta saab tulevikus Jeesuse järgijate poolt antav tunnistus Jeesusest (Jh 15:27). Isegi pärast Jeesuse lahkumist jätkub ilmutus. Jumala reaalsus teeb end teatavaks. Seega kinnitatakse ka Jeesuse tunnistust pidevalt (Gyllenberg 1973, 258).

Küll näitavad aga salmid Jh 14:16-17, Jh 15 26-27 ning Jh 16:7-11 maailma süülisust Püha Vaimu, kes on tõe Vaim, ees. Seetõttu jääb maailm esmalt ilma sellest rahust, mille Jeesus omadele jätab ning jääb ootama seda aega, mil Vaim toob maailmale selguse patu kohta, õiguse kohta ja kohtu kohta.¹⁹ Ent Jeesuse jüngerid juhatab Vaim kogu tõesse ning kuulutab neile Jeesust ka peale Jeesuse äraminekut (Jh 16:12-15).

¹⁸ Jh 15:26: Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρά τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος **μαρτυρήσει** περὶ ἐμοῦ.

¹⁹ Jeesus oli Jh 7:7 kohaselt juba tunnistanud maailma kohta kriitiliselt, et maailma teod on kurjad. Püha Vaim toobki siis kunagi sellele maailmale selguse patu kohta ja õiguse kohta ja kohtu kohta.

Pärast Poja lahkumist ja tõele tunnistuse andmist tuleb teine Parakleet, kes jätkab tunnistust maailmas. Jeesus saadab ta Isa juurest ehk, nagu järgmine lause ütleb, Parakleet lahku Isa juurest. Mõlema väljendi eesmärk on öelda, et Parakleedi saabumine omade ehk koguduse juurde toimub Isa juurest lahkunud Jeesuse selge vahenduse kaudu. Parakleet on “Tõe Vaim”, kelle missioon on samuti tunnistada tõe, ehk Looja ilmutust maailmale. Sellele lubadusele toetub kiriku volitus sõna kuulutamiseks ning Vaimu väes sõna kuulutamine on tunnistus, mida Jeesus temast lubas.

Vaimu saab siinkohal mõista eshatoloogilise kingitusena, mis saab teoks alles pärast Jeesuse lahkumist kiriku tunnistustegevuse läbi (Schulz 1992, 201). Nagu näitab tegusõna vorm μαρτυρήσει, on Vaimu poolt antav tunnistus Jeesusest tulevikuline ja aktiivne. See on Parakleedi missioon, nagu see peaks olema ka meie missioon (Robertson 1932, 263).

Kokkuvõttena saab öelda, et kogu Parakleedist kõneleva jutustuse käigus Jeesus tunnistab Vaimu kohta ja Vaim tunnistab Jeesuse kohta.

3.2. Pühakiri

Lisaks Ristija Johannesele ja Jumala tunnistusele mainib Jeesus ka kolmandat – Pühakirja. Juudid uurisid hoolsalt Pühakirja ja Vana Testament oli nende jaoks eluraamat. Kõige tuntum näide on Johannese evangeeliumi juba ülal 2.1.2. osas esitatud Jeesuse vestluses juutidega. Viide pühadele kirjutistele lõpetab Jeesusest tunnistava kõnepõimiku Jh 5:31-39:

„Te uurite pühi kirju, sest te arvate nendest saavat igavese elu – ja just need on, mis tunnistavad minust.“

Õigupoolest nimetab evangelist siin lihtsalt kirju (τὰς γραφάς), kuna nende all mõtlesid esimese sajandi juudid ja nii juutidest kui teistest rahvastest algkristlased ühemõtteliselt Iisraeli pühakirja ehk meie nimetuses Vana Testamenti. Tootuse

kohaselt on Jumala sõna ustavale kuulajale ligidal, tema suus ja südames, et seda täita. Ja sellele täitjale töötatakse elu sellel maal, kuhu Jumal Iisraeli viib – see tähendab eesootavat maad ja elu (5Ms 30:11-16). Veel selgemas sõnastuses viitab Jumala sõnale kui elule 5Ms 32:47:

Sest see ei ole tühine sõna, mis teile korda ei lähe, vaid see on teie elu, ja selle sõna läbi te pikendate oma päevi sellel maal, kuhu te lähete üle Jordani, et seda pärida.

Heebrea mõtlemise ja hilisemate rabide õpetuse kohaselt oli Toora ehk Seadus ise otsene elu allikas ning see, kes oli omandanud Seaduse sõnad, on omandanud ka tulevase maailma elu (Brown 1966, 225). Pühakirja uurimine (hbr פד) on iseenesest õige ja kiiduväärt tegu ning see oli rabide põhitöö (Thurén 2001, 79). Jeesus aga lisab: „Need on just need asjad, mis tunnistavad minust. “Vanas Testamendis iseenesest elu ei ole, ent nii nagu ka Ristija Johannes, nii osutab ka Pühakiri endast eemale, Jeesusele.

Jeesus tunnustab siin juutide innukust kirja uurida, ent evangelisti esituses saab siin samas ka ilmsiks esimese sajandi lõpuks kujunenud erinevus juutluses ja algkristluses esineva Pühakirja seletuse vahel. Esimese sajandi kristluse uskumisviisiga kooskõlas olev evangelist ei otsi Pühakirjast üksikuid lauseid, vaid peab kogu Vana Testamenti oma loomult Jeesusele kui Messiale viitavaks.

Varem oli kirjade töötusest Jeesuse kohta nõnda kirjutanud juba Paulus (Rm 1:2). Hoopis hilisema Johannese evangeeliumi piires näitab seda ka evangelisti lühike viide Jeesuse avaliku tegevuse lõpuosa kujutavas kaheteistkümnendas peatükis (Jh 12:41). Seal öeldakse, et Jesaja nägi Jeesuse kirkust ja rääkis temast. Seejuures on ilmne, et silmas on peetud Jesaja 6:1-3 antud tunnistust Issandast. See Pühakirja poolt Jeesusest antav tunnistus oli aga jüngrite elu ajal veel varjul, mida näitavad ka Jh 12:16 ning Jh 20:9 (Schnackenburg 1993, 125).

3.3. Inimene, tema isikuomadused

Johannes

Tunnistamise teema vaates annab Johannese kohta kõige iseloomulikumat materjali Johannese evangeelium, kus Johannese nimi esineb vaid ühe isiku – Ristija Johannese – esitamiseks.

Üks eksegeetide oletus on, et evangeeliumi esialgne kavandatud algus paiknes salmis Jh 1:6, mis teavitas Johannese saatmisest Jumala poolt (Brown 1966: 27-28). Sealt ei avane veel midagi Johannese isikuomaduste kohta, mida lugeja saab jälgida, vaid lause jätkudes antakse teada Jumala otsus, mis pidas Johannest valitud tunnistajaks saabuva valguse kohta.²⁰ Lause jätk salmis 7 on siiski tähtis selle poolest, et evangeeliumi jutustuse juba nii varajases osas osundatakse, et Johannes saadeti tunnistamise jaoks (εις μαρτυρίαν). Selleks, et ta tunnistaks (ἵνα μαρτυρήσῃ) valgusest ning et kõik hakkaksid uskuma.

Sõnal μαρτυρεῖν on peamiselt juriidiline sisu. Isiklike teadmiste või pealtnägija kogemuse põhjal kinnitab asjaomane isik küsitava fakti tõesust. Selline tunnistus seob selle andjat ja on seetõttu ka ülestunnistuse iseloomuga. Ristija tunnistuse eesmärk on, et kõik usuksid, et Jeesus on Kristus, Jumala Poeg. Eesmärk avatakse juba siin, ent selle selge välja ütlemiseni jõutakse evangeeliumi lõpul (20:31). Uskumine tähendab, et inimene aktsepteerib antud tunnistust kehtivana koos kõigi sellega kaasnevate tagajärgedega (Gyllenberg 1973, 29). Salmis Jh 1:15 esitatakse uus teave, mis on olemuselt vahemärkuse iseloomuga ja jätkab selle tunnistamist, mis on juba alanud. Nimelt viitab Johannes sellele isikule, kes tuleb ja kes on olnud enne Johannest.²¹

²⁰ Selle oletuse toeks on asjaolu, et juba lõigus Jh 1:6-9 esitatakse Johannese ülesanne olla tunnistajaks kolm korda.

²¹ Evangeeliumi kirjutamise ajal kuulus Jeesus ajaloolise isikuna ja Sõna elamine lihas minevikku. Sõnumi sisu on mõistatuslik ja selle eesmärk on öelda, et See, kes tuleb pärast mind, on minust üle, sest ta oli enne mind. Mõistatus, kuidas hilisem saab olla varasem, lahendatakse ainult sellega, et Sõna oli juba enne lihaks saamist olemas olnud. Juudi arusaama kohaselt oli eelkäija suurem kui tema järeltulija.

Johannest ennast kui isikut iseloomustav tunnistamine saab üsna reljeefseks alates salmist Jh 1:19 seoses juutide küsitlustele vastamisega. Nimelt algab siin dialoog ja see ilmestab tunnistamist ka protsessi vaatenurgast. Johannes 1:20 avataksegi midagi Johannese järjekindla iseloomu kohta tehes seda tegusõna tunnistama kahekordse esitamise läbi – ta *tunnistas*, ega salanud, vaid *tunnistas*, et ta ise ei ole Messias. See on nii-öelda negatiivne tunnistamine, mis vastab küsimusele, kes tunnistaja ei ole.

See, kellena ta end nägi, annab vastuse Jh 1:23. Nii-öelda positiivses plaanis kujutatakse Johannest hüüdja häälena. Messiale teed valmistav Johannes sarnastab end prohvet Jesajaga. Jeesuse kohta tunnistuse osutamise pingeline õhkkond katab kogu episoodi Jh 1:19-34 ja selle keskmes on tunnistus Jumala Tallest. Johannese poolse tunnistuse andmise see episood on esimene vaatus suuremast tervikust Jh 1:19-51, mis valmistab ette suure Jeesusele antavate tunnistuste ja nimetuste jada Jh 1:35-51.²²

Peetrus.

Kõikides evangeeliumides ja Apostlite tegude raamatus on rohkelt episooide Peetrusest kõnelejana ja tegutsejana, mistõttu on raske valida materjali töö jaoks ette antud piirides. Esiteks saab Peetrust kujutavate episoodide poolt esitatavat materjali käsitleda tunnistamise sisu suhtes õige või väärvaatepunktist. Teiseks saab Peetrust jälgida jutustuste kulgedes selles osalemise dünaamika vaatekohalt. Kolmandaks saab teda vaadelda subjektina püüdes kirjeldada tema iseloomu. Seetõttu on vältimatu, et Peetrusega seotud lõike on magistritöö erinevates osades ja siin kohal püütakse piirduda mõnede isikut kokku võtvate vaadetega.

Peetruse taustast teame, et ta oli Siimon, Johannese poeg (Jh 1:42) ja Andrease vend (Mt 4:18; Jh 6:8). Ta oli abielus ja tema naine oli usklik, kes saatis teda reisidel (Mt 8:14; 1Kr 9:5). Elatise saamiseks oli ta kalur (Mk 1:16-20), tal polnud rabikoolitust ja tal oli Galilea aktsent (Mt 26:33). Jeruusalemmas peeti teda hoolimata Jeesusest

Ainus, kes oma eelkäijatest suurem saab olla, on oodatav Messias. Ristija tunnistust tuleb mõista kui varjatud messialikku tunnistust (Gyllenberg 1973, 38-39).

²² Jeesust tunnustab esimeste jüngrite tulemine tema juurde ning selle käigus avaldatavate „tiitlite“ esitamine nagu rabi, Messias, Joosepi poeg Naatsaretist, Jumala Poeg, Iisraeli kuningas ning Inimese Poeg.

kõnede pidamisest halvustavalt „harimatuks ja õppimatuks“ (Ap 4:13). Peetruse kutsumisele järgnes Jeesuse poolne jüngrikoolitus, Peetrus kuulus Jeesuse õpilaste sisemisse ringi koos Jaakobuse ja Johannesega ning temast sai jüngrite juht.

Peetruse iseloomujoontest hakkab esmalt silma see, et Peetrus oli innukas jünger, kes püüdis usku üles näidata, kuigi ta osutus mõnevõrra ebakindlaks, nagu näitab vee peal kõndimise juhtum (Mt 14:28). Ta tunnistas oma teadmatust ja patust (Mt 15:15; Lk 5:8; 12:41) ning esitas uudishimu korral küsimusi Jeesusele ja huvitaval kombel just nimelt selle kohta, kes Jeesuse reedab (Jh 13:24). Vaatamata jumalikule ilmutusele Jeesuse isiku kohta lükkas ta tagasi igasuguse Jeesuse surma kohta käiva ennustuse (Mk 8:31-31). Peetruse motivatsiooni ja mõtlemise tasandit iseloomustas Jeesus kui inimlikult „maist“ ehk maapealselt mõtlevat inimest, kelle ettekujutus Messiasist oli tavapärase maise valitseja kujund. Ilmselt võis Peetrus tajuda end Jeesuse valitsemisaja saabudes olulist rolli mängivat (Mt 16:23; Mk 8:33).

Peetruse apostliks olemist esitas Matteus nõnda, et tema nime muudeti Kaljuks, millele Jeesus ehitab oma koguduse ja kellele antakse ka taevariigi võtmed (Mt 16:16-19). Luukas aga jätkas Apostlite tegude raamatus algkristluse kujunemist kirjeldades Peetrust aktiivsena nagu tegid seda kõik neli evangelisti. Apostlite tegude raamatu algusosas esineb ta juba agaras töös koos Jaakobusega ja Johannesega. Luukas kujutas teda juhtivas rollis Mattiase valimisel kaheteistkümne hulka, hiljem loova otsuse langetajana pagan Korneeliuse ristimisel (Ap 10). Koos Jaakobusega oli Peetrusel keskne tähendus Jeruusalemmas peetud nõupidamisel paganamisjoni asjus, mis kergendas paganate kaasamist uue usukogukonna osadusse, mida kirjeldatakse Apostlite tegude viieteistkümnes peatükis (Gardner 1995, 535-536).

Samaaria naine

Peale Johannese evangeeliumi kolmandas peatükis jutustatud Jeesuse öist vestlust juudi õpetatud variseri Nikodeemosega (Jh 3:1-21) kirjeldas evangelist taas Johannese poolt Jeesuse kohta antud tunnistamist. Selle Johannese kõne teine pool meenutab stiililt Jeesuse kõnet ja mõjub justnagu selle jätkuna (Jh 3:22-36). Nikodeemosega vestlemisele järgnevad sündmused toimuvad aga sellepärast, et Jeesus asus Juudast teele Galileasse, ent läks seekord läbi Samaaria (Jh 4:1-3). Samaaria oli sega-rahvaga

paikkond, mille elanikud ei saanud käia Jeruusalemmas juutidega koos püha pidamas ega templis Issandale tunnistust andmas. Nikodeemos oli küll tunnistanud Jeesuse Jumala juurest tulnud õpetajaks, seda aga ei kuulnud muu rahvas (Jh 3:2). Episood Jeesuse kohtumisest Samaaria naisega väljus aga Nikodeemosega peetud eravestluse raamidest ning kujunes misjonaarseks sündmuste ahelaks.

Samaaria episoodi struktuur on selge suunaga näitab seda, kuidas Jeesuse enese ilmutamine ja avalikuks tegemine sammhaaval teoks saab (Schnackenburg 1990, 420). Erakordselt pika dialoogi lõpul jõuab Samaaria naine selle arusaamise lävele, et tema vestluspartner on eriline, nii eriline, et viis naise mõtted Messia suunas - kui Messia tuleb, siis ta kuulutab meile kõik (Jh 4:6-26). Dialoog lõpebki Jeesuse avaldusega et ta on Messia. Vahelõik Jh 4:27-38 tekitab lugejaile vajaliku vaheaja, mil Jeesuse vestluse aeg jüngritega võimaldas naisel külla jõuda ja seal rahva seas tähelepanu äratada.

Jutustuse viimane huvitav osa algab tõdemusega, kuidas naise tunnistuse tõttu hakkas hulk samaarlasti Jeesusesse uskuma. Siin peitub aga üks selle periskoobi eriline detail. Salmis Jh 4:39 ei ole naise kõne kohal küll sõna μαρτυρία, vaid huvitaval kombel hoopis kaalukas sõna λόγος. Kui naine edastas Jeesuse sõnu oma küla rahvale, oli see otsekui Jeesus ise (vrd Jh 1:14), kes oligi nüüd rahva keskel, Samaaria rahva keskel. Ilmselt vaid seetõttu sai naise kõne olla nii võimsalt usku äratav, et rahvas hakkas selle kõne põhjal Jeesusesse uskuma, mis oligi ka evangeeliumi kirjutamise peamine eesmärk (vrd Jh 20:30-31).

Evangelist kirjeldas siin külarahva algse usu tärkamist naise kõne põhjal, mis sai seejärel kahe päeva jooksul kinnitust Jeesuse enda sõnadest (Jh 4:40-41). Sündmuste kirjeldus näitab, et vaid otsene kokkupuude Jeesuse endaga kinnitab algset tärganud usku ja saab aluseks veel rohkemate inimeste usule (Schnackenburg 1990, 455). Nii sai Samaaria naise tunnistavast sõnas – *logos* sõnast – alguse misjonisündmus. Jeesuse *logos* naisele jätkus naise *logos*'ena rahvale ning see oligi naise tunnistus ja misjonisündmuse valla päästja.

Stefanos

Stefanos (heebrea keeles „rikkus” või „pärg“ või „kroon”) on algkristluse üks mõjukamaid isikuid ja tema kõne on Apostlite tegude raamatu pikim (7:2–53). Tema elu ja tööd on esile tõstetud Apostlite tegude raamatu 6.–7. peatükis ning tema märtrisurma ja sellele järgnenud koguduse tagakiusamist on nimetatud ka hiljem (Ap 11:19; 22:20).

Ajalooline olustik annab teada, et Stefanos tõusis silmapaistvaks isikuks Jeruusalemma koguduse algusaegadel. Üks arenemisega seotud pingeid oli süüdistus, et kreeka taustaga leski jäeti igapäevasel toidujagamisel tähelepanuta (Ap 6:1). Vastuseks sellele kriitikale kutsusid kaksteist apostlit koguduse kokku ja pakkusid probleemile mõistliku lahenduse: „*Vennad, valige endi seast seitse meest, kes on tuntud kui Vaimu ja tarkuse täis. Me usaldame selle ülesande neile ja pühendume ise palvetamisele ja sõna teenimisele*” (Ap 6:3-4; Gardner 1995, 633-634). See ettepanek leidis koguduses üldise heakskiidu. Olukorra lahendamiseks valiti seitse laitmatu mainega meest, kelle töö abil kasvas kogudus veelgi. Selle grupi kaks juhtivat liiget olid Stefanos ja Filippus. Luukas pühendab märkimisväärset tähelepanu Stefanose tunnistusele (6:8–7:60), mida ta kirjeldab tema vahistamise (6:8–15), kaitsekõne (7:1–53) ja märtrisurma (7:54–60) kaudu.

Stefanose isiku iseloomustus avaneb kohtuprotsessi käigus. Stefanost kirjeldatakse rohkem evangeeliumi edastajana, kelle sõnumiga kaasnesid jõulised Jumala väeavaldused, mis võimaldasid tal teha suuri imesid ja imetegusid rahva seas (Ap 6:8). See andis tema jutlustamisele märkimisväärse usaldusväarsuse, kuid äratas ka vastuseisu juutide hulgas andes ajendi Stefanose süüdimõistmiseks jumalateotuses „Moosese ja Jumala vastu“ (6:11). Siin sisenevad episoodi valetunnistajad seostades Stefanose otseselt Jeesusega (6:13-14). Suurkohtu ees seisvat Stefanost kirjeldatakse rahulikuna ja pühalikuna (Ap 6:15).

Stefanose kõne Suurkogule on osa tema isikukirjeldusest. Kõne algas ülevaatega juudi rahva ajaloost jätkudes kaitsega Jeesusesse uskumise süüdistajate ees. Ülempreester

küsis temalt, kas tunnistajate esitatud süüdistused on tõesed või valed.²³ Stefanose vastus ei olnud katse pääseda kannatustest või tagakiusamisest, vaid tunnistus Kristusest lepingurahva suhte taustal oma Jumalaga läbi nende ajaloo. Jutluse läbi pakutakse niisugust piibliteoloogiat, mis uurib Vana Testamenti Kristuse tulemise valguses. Kõnel on kolm peamist osa. Esimene on pühendatud patriarhidele (Ap 7:2–16), teine Moosesele (7:17–43) ja kolmas esitas *tunnistustelki*²⁴ ja templit (7:44-50). Sellele ajaloolisele ülevaatele järgneb tema noomitus nende suhtumise kohta Kristuse tulekusse (7:51-53; Gardner 1995, 634).²⁵

Luukas toob esile paralleelid oma evangeeliumiga. Esiteks, esimärter Stefanos käitus nagu tema Issand Jeesus. Ta rääkis oma kohtuprotsessil tõtt (Ap 7:51-53: vrd Jh 18:37), andestas oma vaenlastele (Ap 7:60; vrd Lk 23:34), hüüdis valju häälega (Lk 23:46) ja pühendas oma vaimu Issandale Jeesusele nagu Jeesus oli pühendanud oma vaimu Isale (Ap 7:59; vrd Lk 23:46: Ps 31:5).

²³ Väide oli, et see mees ei lakka rääkimast selle püha paiga ja Seaduse vastu. Sest me oleme kuulnud teda ütlevat, et see Jeesus Naatsaretlane hävitab selle paiga [templi] ja muudab kombed, mis Mooses meile on andnud (Ap 6:13–14).

²⁴ σκηνή τοῦ μαρτυρίου.

²⁵ Pärast seda, kui Stefanos oli palunud neil hoolikalt kuulata seda, mida tal öelda oli (Ap 7:1; vrd 22:1), alustas ta oma püha ajaloo jutustust, pöördudes tagasi Jumala suheteni lepingurahva suure esiisa Aabrahamiga (7:2-8). Jumal oli rääkinud patriarhiga ja juhatanud ta töötatud maale (Ap 7:3; vrd 1Ms 12:1-3). Aabraham oli kuuletunud, lahkudes kaldealaste maalt ja asudes elama Haaranisse, kuhu ta jäi kuni oma isa surmani (Ap 7:4; vrd 1Ms 11:31-21:15; 15:7). Jumal oli andnud Aabrahamile imelisi lubadusi, kuigi ta oli sel ajal lastetu (Ap 7:5; vrd 1Ms 12:7; 13:15; 15:2, 18: 16:1; 17:8; jne). Jumal ütles Aabrahamile: „Su järeltulijad on võõrastena võõral maal, ja neid orjatakse ja koheldakse halvasti nelisada aastat“ (Apostlite teod 7:6). Sellegipoolest mõistab Jumal lõpuks kohut nende rõhujate üle ja juhatab nad turvaliselt Töötatud Maale, kus nad teda kummardavad (Ap 7:7; vrd 1Ms 15:13–14; 2Ms 3:12). Just selles lepingulises kontekstis tuli ümberlõikamise riitust mõista (Apostlite teod 7:8; vrd 1Ms 17:10–14) ja nii õigel ajal „sai Aabraham Iisaki isa ja ta lõikas ta ümber kaheksa päeva pärast ta sündi. Hiljem sai Iisakile Jaakob ja Jaakobile kaksteist peavanemat“ (Ap 7:8; vrd 1Ms 21:4). Samamoodi jutustati Joosepi lugu, et tuletada rahvale meelde Jumala ettehooldust ja luua alus võimsale pääsemisele Moosese juhtimisel toimunud väljarändel. Nii Joosep kui ka Mooses kogesid oma rahva käes kadedust ja hülgamist (Ap 7:9, 27, 35; vrd 1Ms 37:11; 2Ms 2:14; 3:13-14). Vaatamata sellele hülgamisele kasutas Jumal Moosest oma rahva „valitseja ja vabastajana“ (Ap 7:35); jumalik juhatus oli näha Moosese sünnis (7:17-22), tema kõrbes viibimise ajal (7:23-29), tema otseses ülesandes (7:30-34) ja Egiptusest vabanemises (7:35-38), hoolimata Iisraeli ebajumalakummardamisest alates Egiptuse ajast (7:39-43).

Ajaloolise ülevaate viimane osa käsitleb tunnistustelgi ehk Tabernaakli ja Templi kontrasti (Ap 7:44-50). Stefanos oli selgelt vastu Iisraeli elu staatilisele vaatele ja eelistas dünaamilist vaadet Jumala rahvale, kes järgneb talle palverännakul. Lõplik noomitus oli katse panna juudi rahvas silmitsi seisma oma südame kalkusega ja mässuga Püha Vaimu vastu (7:51-53). Stefanos süüdistas oma kuulajaskonda „Õige“ (Kristuse) reetmises. Ta suri Tarsosest pärit Sauluse juuresolekul, kes „kiitis heaks tema surma“ (7:60-8:1). Hiljem sai Saulusest usklik (9:1-19:22:1-21; 26:2-23). Stefanose surm oli ilmselt üks tugevaid, mis pööras Pauluse Kristuse poole (26:14).

Esiteks anti Stefanose pühendumisele Apostlite tegude raamatus Kristuse-keskne rõhk, mis on eriti silmatorkav: „Issand Jeesus, võta vastu mu vaim“ (Ap 7:59). Teiseks, tunnistaja teema kasutamine ilmneb Jeesuse sõnades: „*Ma ütlen teile, et kes iganes mind tunnistab inimeste ees, teda tunnistab ka Inimese Poeg Jumala inglite ees.*“ (Lk 12:8jj; vrd Mt 10:32jj; Gardner 1995, 635-636). Kolmas moment avaldus palves, et Inimese Poeg Jeesus tunnustaks teda taevas tõelise jüngrina jumalikus ligiolus. Tema palve sai täidetud ja ta hüüdis: „*Vaata, ma näen taeva avatud ja Inimese Poja seisvat Jumala paremal käel!*“ (Apostlite teod 7:56). Neljas tunnus on see, et Stefanose elu on selgelt Püha Vaimu kontrolli all, mis ilmneb Stefanose ametisemääramises (6:3, 5), tema tunnistuses Kristusest (6:9-10), tema tegudes ja imetegudes (6:8) ning kartmatus kõnes Suurkohtu ees (7:2-53).

Stefanose sõnaliselt esitatud ja surmaga kinnitatud tunnistuse andmise funktsioon avaldus kangelaslikus seismises oma Issanda eest, tema julguses vastastega silmitsi seista ja armastavas suhtumises vaenlastesse. Need isikuomadused esitavad teda ustava jüngrina, tõhusa töötajana ja ülla märtri väärilise eeskujuna. Tema lool on tänapäevalgi tähtsust, sest 20. sajandil on olnud rohkem märtrisurmasid kui ühelgi teisel sajandil kristlikus ajastus (Gardner 1995, 636).

Jüngrite hulk

Matteuse evangeeliumi autor asetab oma jutustuse lõpu eele tuntuimat misjoni tähtsust esile tõstva lause jaoks ettevalmistuse:

Ja seda Kuningriigi evangeeliumi kuulutatakse kogu ilmamaale, tunnistuseks kõigile rahvastele, ja siis tuleb lõpp (Mt 24:14).

Seda Jeesuse sõnastust saab vaadelda ettevalmistava toena evangeeliumi lõpus olevale misjonikorraldusele minna maailma ja teha jüngreiks kõik rahvas (Mt 28:18-20). Need laused Mt 24 ja Mt 28 paigutuvad ühele tunnistamise ja kuulutamise misjonaarsele jooele. Seepärast ongi siinkohal oluline see, et misjon teostub tunnistamise läbi ja et see on kollektiivne tegu.

Johannese evangeeliumi autor on tunnistamise teemat kujundanud kogu jutustust läbiva joonena. Selles ei loendata kahteteist jüngrit ega nimetata neid apostliteks.

Jüngrite kui Jeesuse järgijate ja temast tunnistajate hulk on kuidagi avatud ja nende seas leidub täpsustamata isikuid, nende hulgas niinimetatud „jünger, keda Jeesus armastas“ ja ka üks niinimetatud „teine jünger“.

Tunnistajatest on Johannese isik evangeeliumi päris alguses (Jh 1:6-7) ja evangeeliumi tundmatu kirja panija isik päris lõpus (Jh 21:24). Teised tunnistajad jäävad nende vahele. Evangeeliumi keskel olev lugu Laatsaruse surnuist üles äratamisest on aga pöördepunkt, mille järel Jeesus ilmutab end peamiselt omadele (Jh 13-17). Episood Johannese 12:17-19 suunab tähelepanu rahvahulgale, kes annab tunnistust Jeesusest selle viimase ja suurima tunnustähe tõttu, et ta äratas Laatsaruse surnuist.²⁶ Variserid nägid selles rahva poolses tunnistuses kasvavat ohtu – nimelt hakkab nüüd kogu maailm Jeesuse järel jooksuma!

Lahkumiskõne käigus oma jüngritele viitab Jeesus tulevasele ajale peale oma maapealse tegevuse lõppu. Siis saab Tõe Vaim tunnistama Jeesusest ja siis saavad ka jüngrid Tõe Vaimu toel olema Jeesusest tunnistajad (ὁμεις δὲ μαρτυρεῖτε), kuna jüngrid on olnud temaga algusest peale (Jh 15:26-27).²⁷ Siis saavad jüngrid olema Jeesusest tunnistajad maailmale.

Tõe ja selle tunnistamise kahekordne rõhutamine ilmneb kaalukas episoodis, mis kirjeldab Jeesust ristil Jh 19:17-37. Selle episoodi lõpul on tunnistaja, kes teab, et ta kõneleb tõtt:

Ja see, kes seda nägi, tunnistab seda, ning tema tunnistus on tõsi. Ja tema teab, et ta räägib tõtt, et teiegi usuksite (Jh 19:35).²⁸

Salm Jh.19:35 on problemaatiline, kus kirjutaja pöördub pealtnägija poole. Aga kas pealtnägija on ta ise või keegi teine? Vastus sõltub sisuliselt sõnast "tema" (ἐκεῖνος), mida on aastate jooksul seletatud mitmel erineval viisil. Kõige loomulikum tõlgendus

²⁶ Rahvahulk ongi selles evangeeliumi kui jutustuse keskpunktis peatükis 12 märgiline, kuna muud tunnistajad enne ja pärast seda on üksikisikud.

²⁷ Andreast on nimetatud juba Jh 1:40. Järgneb Siimon ja teised, ent Jh 1:35-40 viitab veel ühele nimetule jüngrile, kes oli samuti "algusest peale" Jeesuse kutsututega ning kaasa tuli. Tekst lubab oletada, et see nimetuks jäänud jünger järgis Jeesust ka hiljem.

²⁸ καὶ ὁ ἑωρακὸς μεμαρτύρηκεν, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία, καὶ ἐκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύητε.

on see, et kirjutaja pöördub kellegi pealtnägija poole, kes ei ole tema ise. Seega on kõige tõenäolisemad kandidaadid Rooma sõdur, kes legendi järgi hiljem kristlusse pöördus, Arimaatia Joosep, Nikodeemos, naised või jünger, keda Jeesus armastas (vrd Jh 19:25-27). Asi muutub keerulisemaks, kui eeldame (nt nt Bultmann), et salm 35 ei ole evangeeliumi autori, vaid selle avaldaja töö. Siis on pealtnägija ja evangeeliumi autor ühel meelel (Gyllenberg 1973, 303). Igal juhul on aga evangeeliumi jutustuse algusest peale jutustusega oletatavalt kaasas see nimetu jünger, kes kutsuti koos Andreasega (Jh 1:35-37).

Salmi Jh 19:35 kaal evangeeliumis on aga väga suur. Esmalt rõhutatakse nägemist, mis tagab kaks korda rõhutatud tunnistuse kahekordselt kinnitatud tõesust. Viimaks korratakse seda, mis on evangeeliumi jutustuse eesmärk – et ka lugejad usuksid. Meenutame siinkohal suunale osutavat salmi Jh 1:7 ja vaatame edasi salmidele Jh 20:30-31.

Tunnistamise teema viiakse lõpule salmides Jh.21:24-25 koos viitega evangeeliumi teksti saamisele. Salmis 21:24 seisab:

See on see jünger, kes tunnistab nendest asjadest ja kirjutab need asjad, ja meie teame, et tema tunnistus on tõsi. (Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ ὁ γράψας ταῦτα, καὶ οἶδαμεν ὅτι ἀληθῆς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν).

Raskus tuleneb sellest, mida öeldakse salmis Jh 21:24. Kes on see jünger ja kes on see jüngri tunnistust kinnitav "meie"? Kommentaatorite seas on kõige levinum arusaam, et "see jünger" viitab peamiselt eespool mainitud jüngrile, keda Jeesus armastas. Oli aga ka veel see jünger, kes nägi ristil toimunut ja kelle tunnistus sellest on tõsi (Jh 19:35). Seega oleks ta evangeeliumi autor. Pärast seda on arvamused erinevad. Mõned usuvad, et ta kirjutab ka "meie" osa ja seetõttu arvati ta ka veel tõesuse käendajate hulka. Teised teevad selge vahet autori ja tema tunnistuse tõesuse käendajate vahel, kusjuures viimaseid tuleb pidada kirjutanuks vähemalt kaks või kolm viimast salmi, võib-olla isegi kogu viimase peatüki. Sellega on tihedalt seotud sõna "need (asjad)" tõlgendamise erinevad võimalused. Arutletakse ka selle üle, kas jünger, keda Jeesus armastas, kinnitas ainult viimase loo (salmide 20-22), kogu peatüki 21 või kogu evangeeliumi tõesust? (Gyllenberg 1973, 322-323).

Evangeeliumi teksti sünnilugu ja autorlus ei ole selle töö peateemad, ent vajadid puudutamist seetõttu, et seostuvad just sellele evangeeliumile omasel ja eripärasel kombel tunnistamise teemaga.²⁹

Luukas evangelistina ja Apostlite tegude raamatu autorina on teine esile tõusev tunnistamise teema esitaja ja see motiiv seob evangeeliumi ja Apostlite tegude raamatut. Evangelistina ja algkristluse ajaloo kujundajana on Luukas asetanud evangeeliumi lõppu ja Apostlite tegude raamatu algusesse omavahel seotud põimingu Jeesuse selgitavatest kõnedest jüngritele ja tulevikku suunduva indikatiivse lausungi, et nad saavad olema tema tunnistajad.

Esmalt kirjeldab evangelist Jeesuse ilmumist üheteistkümnele jüngrile ja Jeesuse selgituskõnet Pühakirja alusel, mis avas nende mõistuse kirjadest aru saama. Siis avab Jeesus tuleviku perspektiivi sellest, kuidas tema nimel kuulutatakse meelesparandust ja pattude andeks andmist kõikide rahvaste seas. Jüngrid on nende asjade tunnistajad ning nad saavad varustatud väega kõrgest (Lk 24:33-49) Järgnevalt viitab evangelist lühidalt Jeesuse lahkumisele ehk ülesvõtmisele Jeruusalemma lähistelt (Lk 24:50-51).

Salmide 24:50-51 viide on sidemeks evangeeliumi ja Apostlite tegude raamatu vahel, mille alguses jätkab Luukas oma jutustust pikemal ja täpsustaval kujul. Perikoobi Ap 1:1-11 käigus kujundab Luukas suurejoonelise tulevikuvaate kirjelduse. Kas perikoobis eeldatakse samade tunnistavate jüngrite gruppi, keda kujutati evangeeliumi lõpus või rohkemaid, seda autor ei selgita. Küll aga täpsustab autor esmalt Jeesuse kinnitust, et jüngrid saavad väe Pühalt Vaimult. See on tagatiseks, et nad saavad olla Jeesuse tunnistajateks Jeruusalemmas ja kogu Juuda- ja Samaariamaal ning ilmamaa äärteni (Ap 1:8).

²⁹ Sõna "kirjutatud" on samuti tõlgendatud mitmel moel. See võib muidugi tähendada, et ta ise kirjutas või dikteeris teksti. Kuid dikteerimine võis toimuda ka erinevalt, kas sõna-sõnalt või vaheülesande vormis. Sellisel juhul viis kirja panija õeldu kirjaliku vormistamise ise lõpule. Igal juhul näib, et Johannese evangeeliumi sünni taga pole mitte ainult traditsiooniline teadmine, vaid ka teatud traditsioonilise teadmise tõlgendaja, silmapaistev teoloog, kelle õpilased on oma õpetaja ettekanded papüürusele pannud. See seletaks nii esituse teoloogilist ühtsust kui ka mõningaid versiooni loomulikke osi, mida lõplikus koosseisus ei saa enam üksteise sisse paigutada, vaid mis tuleb esitada järjestikku. Samas on varajase kiriku kirjanduses esitatud sellesuunalised viited ebakindlad (Gyllenberg 1973, 322-323).

Luukas lisab veel jüngrite grupi täiendamise episoodi, mille läbi jüngrite hulk taastati kaheteistkümne apostli grupiks. Peetrus esitatakse siin taas tunnustatava isikuna, kes oma autoriteetse kõne läbi korraldab Jeesuse uue tunnistaja leidmist (Ap 1:15-26). Nimelt on vaja leida niisugune jünger, kelle pädevus olla Jeesuse tunnistaja põhineb varasemal pikemal koos olemisel Jeesusega, keda aga evangeeliumides ei nimetata. Selleks osutus Mattias.³⁰

Algkristluse tegevust kujutades on Luukas märkinud ka hea ja tõese tunnistuse väärtust, mis aitab kaasa kuulutustööle. Ta kirjeldab esmalt, kuidas Timoteose kohta andsid Lüstra ja ikoonini koguduse liikmed hea tunnistuse, mis toetas misjonitööd (Ap 16:1-3). Hiljem aga tunnustab Luukas värskeid usklikke selle poolest, et kirjeldab kuidas nad peale uskuma hakkamist tunnistasid usku oma tegudega (Ap 19:18).

3.4. Häbi ja au seos tunnistaja isikuga

Inimese väärikus on olnud läbi ajaloo üks väärtusi, mis on tihedas seoses autundega ja häbitundega, kuna need on seotud sotsiaalsete sidemetega, mis seovad isikut väiksemate või suuremate gruppidega. Nendeks on perekond, sugukond, külakogukond, kuid esimese sajandi Iisraelis ka linnakogukond. Üksikisiku puhul on tunded teravamad, kuna hüljatusse sattudes on raske leida tuge. Grupiviisilist häbitunnet on kergem kanda, kuna seda saab jagada ning vastastikuste kõneluste läbi koormat „jagada“.

Uue Testamendi jutustava materjali hulgast nimetan esmalt kaht grupiviisilise tunnistamisest loobumise näidet. Grupis vastutus hajub ja näib vähenevat. Seejärel aga peatun ühel isikul, kelle käitumisel kõik evangelistid eriliselt peatuvad – Peetrusel.³¹

³⁰ “... Niisiis peab saama Jeesuse ülestõusmise tunnistajaks koos meiega üks neist meestest, kes on meie hulgas olnud kogu selle aja, mis Issand Jeesus meie juures käis sisse ja välja, alates Johannese ristimisest kuni päevani, mil ta meilt võeti üles.” Ja nad esitasid kaks meest: Joosepi, keda kutsutakse Barsabaseks, hüüdnimega Justus, ning Mattiase. Siis nad palvetasid: „Sina, Issand, kõikide südametundja - näita, kumma neist kahest sina oled valinud saama selle teenimiskoha ja apostliameti, kust Juudas on tagasi astunud, et minna paika, kuhu ta kuulub.” Ja nad heitsid liisku ja liisk langes Mattiase peale, ja tema arvati ühena kaheteistkümne apostli hulka (Ap 1:21-26).

³¹ Juudas Iskarioti üksikisiku juhtum on jäetud kõrvale. Esiteks jääb see ainulaadse reetmise kujund tõe ja vale tunnistamise raamidest osaliselt väljapoole, teiseks on tegemist omaette suure teemaga, mis töö eesmärgi piiridesse ei mahu.

Teda on kujutanud Luukas ja Johannese evangeeliumi autor eriliselt mahukalt ja mitmekülgsest.

Esimene grupi näide on Johannese evangeeliumist ning kujutab keskmisest kõrgema klassi esindajaid. Kartus avaliku arvamuse surve ees toob endaga kaasa selle, et inimene on valmis tunnistamisest loobuma. Seesmiselt tähendab see häbenemise tunnet, mida ei taheta lasta välja paista, ent mis tekitab inimese sees kahepidised tunded. Jeesuse avaliku tegevuse lõppemist kujutavas osas taunis Johannese evangeeliumi autor juute, kes ka suurte tunnustähtede nägemise järel ei uskunud Jeesusesse. Sotsiaalselt kõrgema klassi liikmetel on suurenenud vajadus vältida põhivoolu ideoloogiale vastandumist, et oma nii-öelda nägu säilitada. Samas möönis neljanda evangeeliumi autor, et osa juutide ülemaid hakkasid uskuma salaja, ent ei näidanud seda välja, sest nad eelistasid inimeste tunnustust Jumala tunnustusele:

Siiski uskus ka palju ülemaid temasse, kuid nad ei tunnistanud seda variseride pärast, et neid ei heidetaks kogudusest välja (Jh 12:42).

Ajalooliselt kirjeldatakse siin esimese sajandi lõpuosa olustikku, koguduse all mõistetakse sünagooge, mis säilitasid oma koha ja kus toimus vilgas elu ka peale Jeruusalemma templi hävitamist aastal 70 pKr. See oli aeg, mil sünagoogi juudid ei talunud enam endi keskel neid juute, kes samal ajal Jeesust Messiaks tunnistavatesse kogudustesse kuulusid ja kus juba suurel hulgal paganaid oli. Neljanda evangeeliumi autor on kandnud need sünagoogist välja heitmise jooned evangeeliumi valmimise aja olustikust tagasi Jeesuse tegevuse aega. Selle töö juures ei ole keskne ajalooliste olude selgitamine ja selle kollektiivse kartuse ja häbenemise näite esitamine on selleks, et iseloomustada esimese sajandi kristluse kujunemise dünaamika seda külge, mis viitab usu mitte tunnistamise psühholoogilisele tegurile grupi liikmena.

Teisena saab näha jüngrite grupiviisilist Jeesuse järgimisest taganemise juhtumit, mis algas Ketsemani aias aset leidnud sündmustest. Teoga Jeesusest tunnistamisest loobumise esimese jäädvustuse tegi Markus kirjutades, et kõik põgenesid ja jätsid ta maha (Mk 14:50). Sarnase pildi kujundasid teise evangelistid. Kellegi Jeesust järgida püüdnud nooruki uurimise kui täpsustamata motiivi vaatluse jätame kõrvale.

Jeesust tunnustas talle väärikat matmist korraldanud Joosep Arimaatiast. Johannese evangeeliumi kohaselt tuli nüüd teist korda avalikult välja ka Nikodeemos, kes aitas Joosepit matmise juures, mis oli Jeesusele väärkuse tagamisena avalik tegevus (Jh 19:38-42).³² Peale Jeesuse ilmumisi jüngritele esitavad nii Luukas kui Johannes neid kui isekeskis olevaid ja hirmunuid (Lk 24:36-49 ja Jh 20:19-29). Kui jüngrid saanuks aastakümneid hiljem kirja pandud Luuka ja Johannese evangeeliumide tekste lugeda, olnuks olustiku esitamise põhjal sündinud häbenemise tunne vältimatu.

Kolmas näide on lugu Peetruse isikust, kelle käitumise jäädvustamine neljas evangeeliumis ja Apostlite tegude raamatus annab pildi tema käitumisest suurema hulga aastate lõikes tema jüngriks kutsumisest Jeesuse poolt kuni tegevuseni Jeruusalemma algkoguduses peale Jeesuse taevasse võtmise jutustust ning nelipüha sündmust. Peetruse isikut vaatlen Luuka ja Johannese esituste alusel, mis sisaldavad kõike olulist ka sellest, mida Markus ja Matteus on jutustanud.

Luuka suure raamjutustuses on Peetruse loo alguseks tema jüngriks kutsumine. Ei kõnelda sellest, kas jüngriks kutsumine oli auasi mis tekitas uhkuse tunnet. Pigem iseloomustas Peetruse patutunnetus teda kui uut staatust ja saadavat ülesannet tõsiselt võtvat inimest (Lk 5:8). Mõne aja pärast tunnistas ta Jeesuse oma kaasjüngrite grupi ees innukalt Jumala Messiaks ja sai seejärel vaid kahe muu jüngriga osa aulisest kogemusest kõrgel mäel nähes Jeesust kirkastatuna (Lk 9:28-36).

Jeesuse kannatuslukku sisenemine muutis kõikide jüngrite olukorda ja käitumist. Peetruse puhul aga võib eeldada, et Jeesuse kriitilised sõnad valmistasid Peetrusele mingit häbitunnet kahe seiga tõttu: esiteks ta kuulis, et ta vajab usu kinnitamist Jeesuse palve läbi ja teiseks see, et tal seisab ees veel kord üks pöördumine, sest ta salgab Jeesust (Lk 22:31-34). Kontekst näitab, et nende üksteisele järgnevate sündmuste osalised olid ka teised jüngrid, kes said hiljem Peetruse eluloo üksikasjade kohta tunnistusi anda. Nemad moodustasid Peetruse eluloo sündmustele saatva sotsiaalse fooni, mis sai süvendada nii seda, mis oli austusväärne kui ka seda, mis oli taunitav ja vajanuks tegelikult varjamist.

³² Varem oli Nikodeemos tuletanud Suurkohtu juutidele meelde, et süüdimõistmist ei saa teha enne kui läbi viidud korrakohane järele uurimine on süüd tõendanud (Jh 7:50-52).

Jeesuse salgamine, mis toimus üsna Jeesuse enda läheduses, oli rohkem kui Jeesuse hoiatavad sõnad ette kuulutasid. See salgamine oli niisugune Peetruse sõna, millel oli teo kaal (Lk 22:54-60). Häbitunde süvendas asjaolu, et salgamine toimus otse Jeesuse enda silmade ees (Lk 22:61-62). Lähedal olijate ja tunnistajate kohta evangelist siinkohal otsest teavet ei anna, kuid ka sotsiaalse häbitunde tekkimist selles episoodis ei saa välistada. Evangeeliumis kujutatud loo lõpetab lühike märges Peetruse jooksmisest Jeesuse hauale ja Luuka hilisem viide Jeesuse ilmumisest talle (Lk 24:12 ja 34).³³

Apostlite tegude raamatus ei esitata seiku, mis viitaksid Peetruse staatuse taastamisele, reputatsiooni tagasi saamisele. Õlimäelt tagasi linna tulemise järel nimetatakse kogunenud jüngrite hulgas Peetrust esimesena ja lisatakse viide Jeesuse emale, teistele naistele ja Jeesuse vendadele (Ap 1:12-14). Kohe esitatakse Peetrust taas juhina, kes kõneleb esimesena ja see episood viib Mattiase valimiseni apostlite ridadesse ning peale Püha Vaimu langemist kõigi peale Peetruse peetava misjonijutluse ja paljude ristimiseni (Ap 1:15-2:41).

Häbi ja au dünaamika seisukohalt esitas Luuka jutustus Peetrust auväärse tagasi saanuna seal, kus ta koos Johannesega andis Suurkohtu ees tunnistust Jeesusest. Suurkohtu ees, mille õuel ta oli Jeesuse tundmist salanud. Luukas edastas oma teoloogilise raporti, mida ajalooline Peetrus ei oleks lugeda saanud. Niisuguses tunnistuses kvalifitseerub Peetruse füüsiline kohalolek teoks ja episoodi lõpul olevad sõnad kaalukaks sõnatunnistuseks:

„Otsustage ise: kas Jumala ees on õige kuulata teid rohkem kui Jumalat? Meil on ju võimatu jätta rääkimata seda, mida me oleme näinud ja kuulnud.“ (Ap 4:19-20)

Edasise sündmuste kulu kirjelduses oli Peetrusel veel austav roll paganate ristimise põhjendamisel (Ap 10:34-48) ning Pauluse juba alanud paganamisjonile toetuse andmisel (Ap 15:6-11).

³³ Salm Luuka 24:12 puudub osades käsikirjades.

Johannese evangeeliumis on näha laiem kirjanduslik tervik, milles Peetruse salgamise motiiv on seotud Jeesuse messialiku „mina olen“ ütlusega. Kõik neli evangeeliumi jutustavad sarnasel kujul sellest, kuidas Peetrus salgas Jeesuse jüngriks olemist, neljas evangelist teeb seda eriti nüansirohkel viisil ja seepärast kõneleb neljanda evangeeliumi jutustuse esile toomine kõikide eest.

Peetruse isiku esitamine pakub huvi kogu Johannese evangeeliumi jutustuse ulatuses alates sellest kui vend Andreas ta Jeesuse juurde viis. Siinkohal on oluline keskenduda evangeeliumi lõpuosale, sellele lõigule, mis kõneleb Peetrusest alates Jeesuse vahistamisest aias. Kui kinnivõtjad olid saabunud ja otsisid Jeesust Naatsaretlast, vastas Jeesus: „*Mina olen*“. Selle jumaliku enesekinnituse peale, mis meenutas 2Ms 3:14 jumalikku enese esitlust Moosesele, langesid kinnivõtjad maha. Peetrus oli selle kogemuse tunnistaja ja sellel hetkel valmis ka mõõgaga Jeesuse eest seisma (Jh 18:1-11). Seda võib vaadelda teoga tunnistamise näidisena.

Ometi ei leia me sellele julgusele jätku. Kui Peetrus oli sisenenud ülempreestri õue, ütles seal korda pidav uksehoidja naine Peetrusele, et eks ju sinagi ole üks tema jüngrid. Nüüd vastas Peetrus kontrastsed sõnad: „*Ei ole*“ ning koos sellega eitas oma identiteeti, mille oli niisugusena omandanud Jeesusega ja teiste jüngritega koos olles (Jh 18:17). Veel kord ütlesid ülempreestri õuel olijad Peetrusele, et ta on üks Jeesuse jüngrid, Peetrus aga salgas taas sõnadega „*Ei ole*“ (Jh 18:25-27).

Ühe ja sama evangeeliumi jutustuses olulise kirjandusliku terviku jooksul kinnitas Jeesus oma identiteeti ehk iseolemist relvastatud salga ees kaks korda.³⁴ Peetrus salgas oma õpetajat ning oma identiteeti ehk iseolemist esmalt teenijatüdruku ees ja siis uuesti teiste õuel olijate ees kokku kolm korda.³⁵ Seda tehes Peetrus salgas ka oma Galilea aktsenti, mida tegelikult ei olnud võimalik varjata.³⁶

Jeesus andis tunnistust oma identiteedist selle maanurga vägevaimate ees, Peetrus loobus tunnistamast vähevägevate ees. Jeesuse salgamisega salgas Peetrus oma Galilea kultuuri ja päritolu, usulised messialikud ootused, osaduse Jeesusega ja

³⁴ Jh 18:5-8.

³⁵ Jh 18:17 + Jh 18:25-27.

³⁶ Vrd Mt 26:73.

sõpruse Jeesuse jüngritega (Katanacho 2020: 74-75). Palju ei jäänud talle enam elus järele, inimsuhteid ja osadust tähtsaks ja eluliseks pidavas ühiskonnas peaaegu mitte midagi. Selles ühiskonnas tähendas see salgamine häbi nii Galileasse tagasi minnes kui ka Jeesuse jüngrite ja laiema poolehoidjate ringi juurde naasmist Jeruusalemmas.

Peale seda salgamise esile toomist Peetrusest pikka aega ei kõnelda. Teda ei nimetata Jeesuse risti juures ega ka mitte Joosepi abilisena Jeesuse ihu matmise juures. Seal astus avalikult esile Nikodeemos. Alles Maarja Magdaleena teade tühjast hauast toob Peetruse uuesti jutustuse vaatevälja. Peetruse jooksmine Jeesuse hauale kui omalaadne episood on pikemalt esitatud Johannese evangeeliumis. Seal on Peetruse minek hauale seotud Maarja Magdaleenaga ja ühe nimetu jüngriga, keda Jeesus armastas. Ajendiks hauale minekuks oli aga naiste, kindlasti aga nimeliselt Maarja Magdaleena, teade tühjast hauast (Lk 24:9-11; Jh 20:1-2).

Miks Peetrus hauale jooksis? Kas ärkas kahetsus Jeesuse salgamise pärast ja temast eemale hoidmine Jeesuse viimaste tundide ajal? Pealegi olid naised juba enne teda hauale läinud ja toonud mõistetamatuid sõnumeid tühjast hauast ja noorukite või inglite nägemusest. Sündmuste seosmist seost Johannese evangeeliumi autor rohkem ei ava ning ei esita ka psühholoogilisi spekulatsioone Peetruse siseelu kohta. Oluline on aga see, et nii evangeeliumi tervikliku loo kontekstis kui ka Peetruse varasema salgamise taustal ei teinud naiste Peetrusest varasem haul käimine ja teate toomine talle au, vaid hoopis häbi. Häbi ja au seostuvad tunnistaja isikuga ja kus väärast tunnistuse andmisega kaasneb psühholoogiline aspekt ja soov sellest olukorrast väljumiseks midagi heastada.

Johannese evangeeliumi autor ei anna Peetrusele võimalust oma au ise taastada, selle võimaluse annab Jeesus, ent teeb seda läbi meelde jääva õppetunni. Viimases peatükis küsib Jeesus kolm korda Peetruselt, kas sa armastad mind. Igal korral pidi Peetrus vastama, enne kolmandat korda oma armastusest tunnist andmist jäi Peetrus kurvaks. Grupp jüngreid oli sealsamas, jünger keda Jeesus armastas, tõenäoliselt eriti ligidal. Peale kolmandat jaatavat vastust Jeesusele sai Peetrus lõplikult tagasi oma positsiooni ja au, mida saatis kutse Jeesust järgida ja olla valmis raskusteks (Jh 21:15-19).

Motiiv sööta ja hoida Jeesuse lambaid ja tallekesi on lühidalt kokku võetud paralleel Apostlite tegude raamatu esimese poole jutustustele Peetruse juhtimistööst algkristluses ja tunnistuse andmisest Jeesusele. Nii saab selles näha ka tema positsiooni taastumist algkristluses, Johannese evangeeliumi puhul toimus see aga läbi Jeesuse erilise kõnetuse ja ülesande andmise.

4. Jutustavas aineses esile tulevad mustrid

Selles peatükis vaadeldakse eelmistes peatükkides esile tulnud tegevuste, isikuomaduste ja teiste tunnistuse elementide tunnuseid ja küsitakse, missuguseid kokku võtvaid mustreid on võimalik jutustavas aineses näha. Vaadeldakse ka tunnistuse andmise füüsilist ja eksistentsiaalset aspekti.

4.1. Sõnaline tunnistamine (*kērygma*)

Siin vaatleme vaid positiivset tunnistamist, mille sisu poolest on Ristija Johannes enne Jeesuse tegevuse algust see isik, kellest on enim kõnet nii sünoptilistes evangeeliumides kui Johannese evangeeliumis ja kelle Jumal läkitas Jeesuse kohta üürikeseks ajaks tunnistama (Jh 1:6-8, 19-34). Johannes andis tõese tunnistuse valgusest ja sellest, et pärast teda tuleb suurem temast, kes on Jumala Tall ja kes kannab ära maailma patu.

Johannese evangeelium edastab enim Jeesuse enesekohaseid sõnu, kuid nende hulgas on ka dialektiline lausung, et kui ma tunnistan endast, ei vasta mu tunnistus tõele (Jh 5:31). Esiteks näib evangelist edastavat veendumust, et Jeesus ise teab, et Jumala tunnistus Tema kohta on kehtiv ja kasutab seda Jeesuse kohta tõese tunnistamise andmiseks. Teiseks aga viitab Jeesuse sõnaline tunnistus sellele, et sõnade tõepärasust tõendavad tema enda olemine ja teod. Jeesuse teod on päritolult Jumala teod ja nende kaudu Isa tunnistab oma Pojast. Selle episoodi Jh 5:31-40 keskmes on tähtsaima isikuna Jeesus, aga peitub ka omapärane seotud üleminek sõnadega tõendamisel tegudega tõendamisele. Kolmandaks puudutab lõik Jh 5:31-40 ka tunnistuse andmise subjekte. Subjektide rõhk liigub esmalt Johannesele kui ette valmistavale vahetunnistajale, siis Jeesuse tegudele ning lõpuks Isale ja Pühakirjale. Kõikide subjektide tunnistused Jeesusest on õiged ning kogu episoodi tunnistuste summaarse sisu eesmärk on Jeesuse tõesuse põhjendamine.

Jeesus on peategelane ka tähtsas episoodis, kus omavahel põimunud väidetega episoodis esines korraga nii inimeste vale kui ka Jeesuse enda õige tunnistamine (Mk 14:53-64). Jeesus oli esmalt vääralt sõnalise tunnistamise objekt, siis aga ise subjekt,

kes esitas enda isiku kohta tõese tunnistuse. See tõene tunnistus leidis aset osalt hämaraks jääva Inimese Poja kujundi kaudu.

Eraldi osa moodustavad tulevikku suunatud tunnistamise näited nii mõne üksiku isiku, Püha Vaimu ja muidugi koguduse läbi. Seejuures näivad Vaimu tunnistus ja koguduse tunnistus olevat nii tihedalt seotud, et tunduvad ühe ja sama protsessina. Koguduse tunnistus kui kõigi aegade kiriku jutlus põhineb Vaimu ehk Parakleeti tunnistusel. Ja vastupidi, Tõe Vaimu tunnistus saab olema kiriku jutlus, mis saab aluse Jeesusega koos olemise kogemusest. Jeesuse hüvastijätt jüngritega ei lõppenud armulaua episoodiga, vaid pani aluse jüngrite tulevasele tunnistusele maailmas.

Johannese evangeeliumi lõpus kirjeldatakse Jeesuse lemmikjüngrit evangeeliumi autorina, kes on selle evangeeliumi tekstiga esitanud oma autoriteetse tunnistuse. Kinnitava tunnistuse "meie teame" vormis räägib ilmselt üks silmapaistev algkristlik ringkond, keda nimetatakse ka johanneslikuks koguduseks ja kus see evangeelium sündis (Jh 21:24). See kogudus tunnistab, et lemmikjüngrit tunnistus on tõsi ja selle tunnistuse eesmärk on luua alus kõigi aegade lugejate usule.

Luuka esitatud tulevikulise tunnistamise esimene näide on lõigu Ap 1:7-8 esitatud Jeesuse sõnadel. Jüngrid saavad väe Pühalt Vaimult ja saavad olema Jeesuse tunnistajad ilmamaa äärteni. Seda tõendab hiljem Ap 4:33 väljendatud hinnang. Teine näide on Pauluse esile toomine selle tööriistana, kes oma sõnaga viib Jeesuse nime Iisraeli ja rahvaste ja kuningate ette (Ap 9:15).

Usku laiemalt vaadatuna saavad positiivselt tunnistust anda ka variserid. Luuka ajaloo esituse teise osa andmetel tunnistavad nad surnuist ülestõusmise võimalust ning ingleid ja vaime ning sisu poolest kvalifitseerub see vaade tõeseks usuväiteks (Ap 23:8). Teine näide on lõik Pauluse kõnest maavalitseja Feeliksi ees. Kõne kohaselt Paulus ütleb, et ta *teed* ehk usuteed mööda käies, mida tema süüdistajad hereesiaks nimetavad, teenib oma isade Jumalat uskudes kõike, mida Seadusesse ja Prohvetitesse on kirjutatud.

4.2. Algkristliku tunnistamise eeskujud ja õppetunnid

Selles osas on põhjust heita kokkuvõttev pilk mõnede üksikisikutele. Nende isikute ühiskondlikud asendid, isikuomadused ja rollid, mida autorid neile annavad, on erinevad. Iseloomulik on see, et eeskuju element on suurel määral seotud õppetundide kujutamise ja lausa õppetundide sisse.

Johannese isikut iseloomustav tunnistamine alates salmist Jh 1:19 seoses juutide küsitlustele vastamisega jätkub protsessina kahes plaanis – ta tunnistas, et ta ise ei ole Messias. See on nii-öelda negatiivne tunnistamine, mis vastab küsimusele, kes tunnistaja ei ole. See, kellena ta end ise nägi, avaldub Jh 1:23 ja sünoptikute kaudu hüdja häälena. Messiale teed valmistav Johannes sarnastab end prohvet Jesajaga ja annab Jeesusest tunnistust kui saabunud Jumala Tallest.³⁷

Nikodeemos oli juudi kõrgklassi esindaja ning ta on näide elu jooksul aset leidvast tunnistuse võime kasvamisest. Öisel vestlusel Jeesusega jäi ta inimeste silma eest varju. Järgmises pildis nõuandes Suurkohtule toetas ta sõnaga õiguspärase kohtuprotsessi läbi viimise vajadust süüdistuse eelneva läbi uurimise kaudu (Jh 7:50). Seoses Jeesuse üle kohut pidava Süneedriumi koosolekuga Nikodeemost ei mainita. Võimalik et ta puudus sellelt koosolekult, kus iga tunnistust pidi tõendama kaks tunnistajat (Barclay 1971, 331). Kolmandas episoodis Jeesuse ihu matmise abistamisel jõudis Nikodeemos aga toetavate sõnade juurest teoga tunnistamiseni.

Samaaria naine on sotsiaalselt marginaalne ja episoodiline isik, keda poolmuulasena esitab vaid Johannese evangeeliumi autor ja keda hiljem enam ei mainita. Teda kujutatakse aga avatuna sellise ootamatu tõdemuse tunnistamise jaoks, mis talle kohtumiselt Jeesusega oli avanenud. Lisaks avatusele kujutatakse teda ka piisavalt julgena, et kuulutada Messiaga kohtumist oma linna rahvale, sealhulgas meestele.

Peetruse isikukirjeldused on pingestatud kõikides evangeeliumides, eriti värvikad on Luuka ja Johannese evangeeliumid olles parimad allikad tunnistamise õppetundide

³⁷ Johannese poolt Jeesusele antav tunnistus on pärvinud Jeesuse poolse tunnustuse Johannesele, mis eristub võrreldes suhetega teiste isikutega. Jeesus tunnustas Johannest kirjeldades teda suurimaks naistest sündinute seas (Mt 11:11; Lk 7:28).

kirjeldamiseks. Peetruse puhul langeb rõhk ajas nähtavaks saavale tunnistamise protsessile, sest teda on kujutatud nii Jeesuse eluloo kui algkristluse raames. Selle jätkuva protsessi läbi avaneb midagi tema isikust ja see on seotud auga ja häbiga, mida vaadeldi osades 2.3 ja 3.4.

Peetruse kutsumisel Jeesuse jüngriks võib Luuka esituses näha ausat meeleparanduse ja alanduse märki enda patuseks tunnistamise läbi. Johannese jutustuse puhul sai Andreas esmakutsutuna justkui suurema au kui Peetrus, kelle ta kutsus ja Jeesuse juurde viis. Jutustuste keskel paiknevates tunnistamise episoodides eristub Peetrus oma messia-tunnistuse välja ütlemisega teistest jüngritest ning sünoptikute jutustus muutmisemäe kogemusest annab Peetrusele koos Jaakobusega ja Johannesega võrdse privileegi ja mingi au kogemuse.

Kõikide evangeeliumide lõpul olevad Jeesuse tundmise salgamise näited toovad kaasa häbi ja on õpetlikud kogu kristlaskonnale tuletades meelde, et inimese enda usul ja kindlatel väidatel oma usust võivad tulla niisugused proovikivid ja katsumused, millest inimene läbi ei tule. Peetruse vääriskuse ja au tagasi saamine Johannese evangeeliumi lõpu näitel ei olnud Peetruse iseenese kokku võtmine ja enese kasvatamine, vaid Jeesuse tegu. Peetruse kogetud õppetund on õppetund järgnevate põlvete üksikisikutele ja kogudustele.

Stefanos esineb üheselt mõistetava kindlameelse Jeesusest tunnistajana. Esmalt nimetatakse ka tema tunnustegusid, hiljem kirjeldatakse aga pikemalt tema tarkust ja Vaimu, kelle läbi ta kuulutas Jeesus Naatsaretlast (Ap 6:8-8-11) ja jutlustamine viis ta ka Suurkohtu ette (Ap 6:12). Seal ilmneb uus joon – Stefanose vastu näidi otsivat valetunnistajaid, kes esitasid niisuguse süüdistuse, mis sidus Jeesuse vastu esitasid valetunnistused nüüd Stefanose vastu esitatuga (Ap 6:13-15). See ideoloogiline võte näis võimendavat Stefanose vastu esitatavaid süüdistusi. Stefanose lool on kolm õppetundi. Esiteks on see näide Jeesuse tunnistamisele kindlaks jäämisest kogu sündmuste käigu vältel. Teiseks näitab see võimalust, kuidas kristlase süüdistamisega seotakse viha ja vaen Kristuse vastu. Kolmandaks peitub selle loo tulemusel võimalus uueks seoseks – Stefanose hukkamise sündmus sidus selle sündmusega Sauluse, kes oli Stefanose hukkamise poolt.

Pauluse kujutamine peale tema innukat juutluse kaitsmist Stefanose hukkamise loos jätkus tema erilise kutsumisega Jeesus Naatsaretlase poolt (Ap 9). Selles mõttes kujutatakse teda sarnaselt Jeesuse apostliteks nimetatud jüngritega, et ta ei tulnud Jeesuse juurde ega pöördunud nagu sageli öeldakse, vaid ta kutsuti ja pööрати. Ta ei olnud Jeesuse järgijaks saamisel subjekt, vaid objekt, keda Jeesuse järgijaks tehti ja kelle kohta ka öeldakse, kuidas talle see tunnistamise ülesanne anti – tema on valitud tööriist Jeesuse nime kandmiseks rahvaste ja kuningate ja Iisraeli laste ette (Ap 9:15).

Sellest kutsumise ja pööramise sündmusest alates oli ta Jeesusest tunnistajana tunnistamise protsessi subjekt ning Paulusest sai Apostlite tegude raamatu teises pooles süstemaatilise Jeesusest tunnistamise eeskuju. Seda võimaldas Peetrusele sarnanev tugev karakter. Paulus oli korduvalt tunnistajana valitsevate võimude – nii juutide kui hellenistlike linnade valitsejate – ees. Tema kohta ei ole meil teada olukordadest, kus ta oleks Peetruse kombel pidanud Jeesust salgama. Luukas esitab oma jutustuse lõpu eel Issanda kinnituse Paulusele, kuidas ta, olles tunnistanud temast Jeruusalemmas, peab andma tunnistust ka Roomas (Ap 23:11). Selle Jeesusest tunnistuse andmise ja Jumala kuningriigi kuulutamise esitamisega lõpetas Luukas nii Pauluse poolt antava tunnistamise loo kui ka Apostlite tegude raamatu (Ap 28:23-31).

4.3. Teoga tunnistamine, sh lõplik tunnistamine ehk veretunnistamine

Eraldusjoon sõnaga ja teoga tunnistamise vahel ei ole alati selge ning pidev Jeesuse järgimine jüngrina ja tema kuulutamine apostlina on samuti jooksev tegude jada. Arimaatia Joosepi ja Nikodeemose puhul joonistus välja avalik ja otsene füüsiline Jeesuse tunnistamine tema seoses tema ihu matmisega. Siinkohal on tähelepanu mujal. Nii tegusõnadega kui nimisõnadega kirjeldatava tunnistamise kui ka tunnistamise motiivi esitavate arvukate ja erinevate jutustuste seas on ühe alaliigina oma eluga riskiv ja seda vajadusel ohverdav lõplik tunnistamine ehk veretunnistamine. Uue Testamendi jutustava ainese seas saab esile tõsta kolme isikut: Johannest, Jeesust ja Stefanost. Ent kõik nad paigutuvad erinevatesse kontekstidesse ja kategooriatesse.

Johannes ei olnud Jeesuse järgija. Ta oli otsekui Vana Testamendi ajastu viimane prohvet, kes andis tunnistust Messiasist ja kes ainsana sai teda ka näha. Ta ei surnud Jeesuse tunnistamise pärast, vaid Tooras sisalduva ja juutluses õigeks peetud abielumoraali kuulutamise pärast nelivürst Heroodes Antipase ees. See tähendab seda, et Ristija Johannes oli mees, kes ennast ka isiklikku ohtu seades ei jätnud valitsejatele Jumala seadust meenutamata (Mk 5:17-29; Tasmuth 2020, 33). Siiski puudutab Johannese isik kui Jeesuse eelse usumaailma tunnistaja näide lõpliku tunnistamise teemat algkristliku mõtlemise raames vaid riivamisi.

Jeesus ise oli tõese tunnistamise subjekt ja uue usu keskpunkt ning tema poolse tunnistuse andmine Isast ja Isa tahtest olid muutumatud ja ühtsed kuni lõpuni. Selles mõttes on Jeesuse antud tunnistus küll nii ustavuse, meelegenduse kui ka tahte eeskujuna. “Jeesuse isiku keskse tähenduse tunnistamine tema järgijate poolt oli võtmetähendusega Jumala kuningriigi eshatoloogilise läheduse tunnistamiseks.” (Tasmuth 2022, 91)

Jeesust on aga keeruline algkristliku tunnistamise eeskujuna inimeste silmade ette seada just selle erilise poolest, kes ta oli ja kellena teda algkristluses nähti ning austati. Selle töö teema on aga inimeste tunnistustegevus ja seetõttu on hulgalised Jeesusega seotud jutustused vaadeldavad selle raamina, milles vaadelda jüngrite ja nendele järgnevat põlvkondade toimimisi. Alates Markuse evangeeliumi apokalüptilisest osast peatükis Mk 13 on sünoptilises pärimuses esitatud mitmel puhul Jeesusest tunnistamise tähendust tagakiusamiste kontekstis, mis saab tulema tulevastel aegadel.

Aga teie vaadake iseennast: minu pärast antakse teid ülemkohtute kätte ja teid pekstakse sünagoogides ning seatakse maavalitsejate ja kuningate ette, tunnistuseks neile (Mk 13:9).

Jeesuse selle sõna teostumist niisugusel kujul said Uue Testamendi jutustava ainese andmetel kogeda Peetrus, Jaakobus, Johannes ja Paulus, ent selles ütluses ei viinud tunnistamine veel veretunnistamiseni. Selle tunnistamise näide ja subjekt oli Stefanos. Tema pikka kõnet Süneedrioni ees kirjeldatakse kui iisraeli ajalugu hästi tundva isiku Pühast Vaimust kantud mõjukat kõnet, mis ülekuulajate südamesse löikas ja viha esile

kutsus (Ap 7:1-54). Kirjeldus on hoiatus nende olukordade kohta, kus Jumala asjust tõde kuulutamine kutsub esile inimeste viha.

Kaksikteose autor Luukas näitas Peetrust tema kutsumise loos Jeesuse ees ühtaegu hirmununa, aga ka patu tundjana (Lk 5:8-10). Stefanose hukkamise loo puhul Luukas kohtumõistjate patutundmisest ei kõnele, mis võib viia mõttele, et Stefanose loos on korraga esiplaanil nii Stefanose kindlameelsuse näitamine kui ka viide Jeesuse järgijatele, kellel võivad tulevastel aegadel ette tulla samalaadsed katsumused.

4.4. Järeldused

Magistritöö teema valimise ja tulemuse seisukohalt on suurim tähtsus sellel tunnistamisel, mida annavad Jeesusest puudutatud inimesed ja tema järgijad Jeesuse kohta alates tema avaliku tegevuse algusest. Selle tunnistuse andmine läbib suurt osa evangeeliumeist ja kogu Apostlite tegude raamatut. Seetõttu ei puudutata siin enam Johannest. Rahvahulkadest suuremat huvi pakuvad üksikisikud, kuna nendest kõneldes tuleb peale üksikute tunnistamise sündmuste nagu Samaaria naine esile huvitavaid protsesse, mis näitavad isikute ja nende käitumise muutumist ajas.

Nikodeemose läbi on iseloomustatud haritud inimest, kelle teekond algas usulisest huvist Jeesuse vastu, jätkus Suurkohtu liikmetele suunatud meeldetuletusega pidada Jeesuse suhtes mitte subjektiivne, vaid korrakohane asjaolude uurimine. Lõpuks ilmneb Nikodeemos isikuna, kes poolehoiust Jeesuse vastu aitab avalikult matta hukkamõistetud ja risti löödud Jeesuse ihu. Nikodeemos on näide inimesest, kes on avatud uuele arusaamisele ja on valmis anda tunnistust sammhaaval vastavalt oma veendumuste süvenemisele.

Peetruse puhul saab oletada aktiivse inimese iseloomu, kes käitub ja reageerib intensiivselt. Ta on avatud enesekriitikale, on valmis andma suuri lubadusi ja samas nende ellu viimisest inimeste ees avalikkuses loobuma. Samas jäi ta seesmiselt Jeesusele truuks ja kurvastas oma nõrkuse tõttu. Au Jeesusega kaasas käies ja jüngrite seas esimest positsiooni tundes asendus Jeesuse salgamise häbiga ning sai hiljem maha pestud nii Johannese evangeeliumi lõpu kui Apostlite tegude raamatu jutustustes.

Evangelistid on jäädvustanud inimtüübi, kelle sarnaseid on inimeste hulgas alati. Kas Peetruse näide teenib rohkem inimliku heitlikkuse õigustamist või lootuse andmist uuele võimalusele nagu see Jeesuse armust hiljem aset leidis? Sellele ei saa siin vastata. Salgamist soodustav inimlik nõrkus on omane kõigile. Küll annab Apostlite tegude raamatu edasine kirjeldus Peetruse näitel lootust tunnistamise jätkumise võimalusest.

Stefanos on ühekordse lõpliku tunnistamise näide ja eeskuju, mille puhul kividega surnuks viskamise juures paratamatult kaasnev veri ka veretunnistuse sõna kasutamisele õiguse annab. Tema puhul ei esitata ei muutumist või arengut ajas, vaid kindlameelsust kohtuprotsessi ajal ning ka surma ees. Tema au ei kannata kahju kõhklaste või tunnistamisest loobumise läbi, tema autunde kandev telg on julgus ja niisugusena on ta eeskuju .

Pauluse isikul on aktiivsuse ja impulsiivsuse osas sarnasusi Peetrusega. Suur erinevus on aga tema tunnistuse andmise protsessi kirjeldustes. Jeesuse järgijate tagakiusamist näis ta tegevat kindlas juutlikus veendumuses ja Jeesuse järgijaks saamine toimus Jumala – Jeesuse ilmutuse kui välise jumaliku jõu toimetel. Jeesusest tunnistamise eitamist Apostlite tegude raamatu kirjeldustes esile ei tule ja sellega on Paulus püsiva ja kindlameelse Jeesuse tunnistaja näide. Hoopis hilisema aja kirikliku pärimuse teated Peetruse ja Pauluse märtrisurmast Roomas Uue Testamendi jutustustes ei kajastu.

Kokkuvõte

Magistritöö näitab, et tunnistamisel oli tähtis koht algkristluses, mis avaldub Uue Testamendi jutustavas materjalis. Tunnistamisel on ka mõjuv emotsionaalne, eetilise ja õiguslik tagapõhi. Töö näitab, et tunnistamise teema käsitlemine tähendab tegelemist tõsiasjade kinnitamisega ning kõikide sellega seotud asjaolude uurimisega.

Töös lähtuti eeldustest, mis leidsid ka kinnitust, et tunnistamine on nii isiklikult kogetud sündmuste nagu kuuldu, nähtu ja läbi elatu kui ka oma vaadete kinnitamine teiste inimeste ees või kirjalikul kujul. Tunnistatakse seda, mida peetakse väärtuslikuks, milles ollakse veendunud ja mida vastavalt olukorrale ollakse valmis kaitsma. Tunnistamise mõiste juurde kuulub ka see, et igakordse tunnistamise sisu saab ka mitte tunnustada ja sellele saab vastu vaielda. Seetõttu on tunnistamine sügavalt isiklik tegevus.

Uurimistöö eesmärk oli selgitada, missugune on tunnistamise teemavaldkonna tähendus Uue Testamendi jutustavas aineses. Selleks avati nelja evangeeliumi ja Apostlite tegude raamatu põhjal algkristliku tunnistamise sisu Jeesuse kui objekti, tunnistamise esinemisvormi, tunnistajate ehk subjektide ning tunnistamise konteksti ja mõju seisukohalt.

Uurimisküsimuste lahendamise käigus selgitati, missugused tunnistamise aspektid ilmnevad iga nelja autori tekstides. Tunnistamise episoodides on ühiste tunnustega mustreid ning muidugi ka erinevus. Tehti järeldusi kristlase isiku identiteedi ja kiriku jaoks.

Metoodiliselt toetus magistritöö ajaloolisele ja filoloogilisele alusele ajaloolis-kriitilise metoodika raamistikus, kus ajaloolise tagapõhja moodustavad antiikse Kreeka-Rooma olustiku ning Vana Testamendi näidete tundmine. Uue Testamendi arvukate näidete seast on valitud jutustavas vormis episoodid.

Tekstide analüüs keskendus kolmele fookusele – tunnistusele kui tõendile ehk sisule, tunnistamisele kui tõendamisele kui protsessile ja tunnistajale kui tunnistust andvale isikule ning isikutele. Töö käigus selgus, et kuna jutustava ainese näited sisaldavad

enamasti kõiki aspekte, on jaotus paratamatult valikuline ja mõningased kordused olid vältimatud. Ent selles oli ka oma kasu, sest samade episoodide ja isikute vaatlemine teise uurimisküsimuse valgusel aitas paremini näha tunnistamise teema elementide omavahelist põimumist evangeeliumide ja Apostlite tegude raamatu jutustustes.

Mõistete osas töid tegusõnade *maryreō* ja *martyromai* ning nimisõnade *martyria* ja *martyrs* arvukad sõnagrupid esile hulga ükskuid lauseid ja pikemaid lõike. Vähemal määral on täiendavas mõttes kaasatud ka tegusõna *homologein*, mis jutustavas aineses esineb vähe, kirjades väljendatakse nimisõnaga *homologia* tunnistamise teoreetilisemaid seisukohti ja need ei olnud töö ülesannete hulgas.

Esimese peatüki vaatlused selle kohta mida tunnistatakse, töid esile Ristija Johannese tõesed tunnistused Jeesusest, kus Johannese evangeeliumi sõnastus Jumala Tallest lisandus sünoptilisele Johannese tunnistusele temast, kes tuleb ja on suurem Johannesest. Tõese tunnistuse üks vorm on ka Jeesuse poolt enda kohta antud tunnistused, kus sõna tunnistust kinnitavad teod ja mis on samas põimitud Isa ja Vaimu poolt antava tunnistusega Jeesuse kohta. Küll aga selgus, et rohkem sisulist huvi ja pinget pakuvad niisugused juhtumid, kus tõene tunnistus ja vale tunnistus on omavahel põimitud. Jeesuse kohtuprotsess näitas kuidas Jeesuse tõene tunnistus enda ja Jumala kohta on tõene, ent inimeste valetunnistused olid sellesse põimitud ja need esindavad just inimeste tunnistustegevust.

Teises peatükis vaadeldus tunnistamise protsessi näited töid esile pinge. Kui Jeesuse salgamine on väära tunnistuse andmise pehme alaliik, siis Peetrus on tõese ja väära tunnistamise põimingu kehastaja. Selles osas selgus ka nüanss, et kui avaliku au soov on märgatav, kaasneb Jeesuse salgamisega ka häbi suurenemine. Peetruse positsioon sai küll nii Johannese evangeeliumi kui ka Apostlite tegude raamatu jutustuste käigus taastatud koos Jeesuse uue tunnistamise ette kuulutamise ja täide saatmisega.

Kolmas peatükk avas selle, kuidas Uue Testamendi jutustavas materjalis lisandusid tunnistajate subjektide hulka peale Jeesuse enda, üksikisikute ja inimgruppide ka Jumal isa, Püha Vaim ja Pühakiri. Püha Vaim on tõe Vaim, kes ammutab Pühakirjast ja Jeesuse omast ning juhatab inimese tõesse.

Kristliku veretunnistuse ainsaks puhtaks isikuliseks näiteks on Stefanose kindlameelne Jeesuse tunnistamine. Töö tulemuste seisukohalt kogu kristliku kiriku jaoks moodustavad huvitava osa tulevikku suunatud tunnistamise näited. Need teostuvad nii üksikute isikute, Püha Vaimu ja muidugi koguduse läbi. Üksikute isikutega seotud tunnistuse osas ulatub tulevikku Johannese evangeeliumi lõpul Peetrusele omistatud karjase hoolitsev amet ja Pauluse jätkuv tunnistamine Rooma linnas Apostlite tegude raamatu lõpus.

Vaimu tunnistus ja koguduse tunnistus on aga omavahel nii tihedalt seotud, et tunduvad ühe ja sama protsessina. Koguduse tunnistus kui kõigi aegade kiriku jutlus põhineb Püha Vaimu ehk Parakleeti tunnistusel. Ja vastupidi, Tõe Vaimu tunnistus saab olema kiriku jutlus, mis saab aluse Jeesusega koos olemise kogemusest. Jeesuse hüvastijätt jüngritega ei lõppenud armulaua episoodiga, vaid pani aluse jüngrite tulevasele tunnistusele maailmas.

Jeesuse isiku keskse tähenduse tunnistamine tema järgijate poolt oli võtmetähendusega Jumala kuningriigi eshatoloogilise läheduse tunnistamiseks.

Summary

Present Master theses with the title *Bearing Witness in the Narrative Texts of the New Testament (Mark, Matthew, Luke, John, and Acts)* focuses on narrative material of the New Testament where witnessing and giving testimony are of importance. Doctrinal texts like epistles are left untouched.

Master theses substantiated that bearing witness to Jesus as Messiah-Christ is constantly visible in the narrative material of the New Testament. The topic of witnessing to Jesus Christi s limited by the four Gospels and Acts. Bearing witness to Jesus is connected with emotional, ethical and legal – juridical elements.

Presumptions were that bearing witness and giving testimony means that someone confirms in oral or written form publicly what one has seen, heard, or experienced. Witnessing also contains personal attitude whether the person confirms or denies something one says. Accordingly, evidence given may be right or false. Humans bear witness to what they regard as especially valuable and important or even something that could not be abandoned. Bering witness is a highly personal activity.

The aim was to establish which meaning and weight bearing witness has in the narrative parts of the New Testament. To achieve results, the four Gospels and the Acts were studied from the point of contents of the witness, process of giving witness and subject who gives witness. The object of giving witness is the central figure, Jesus of Nazareth as Christ and Lord. The historical and social context of bearing witness is considered whenever possible.

During the work the aim was to clarify what kind of aspects of bearing witness – giving testimony are visible in these narrative units. At the end, the question is raised which common patterns and diverse configurations appear concerning the processes of bearing witness and how respective persons like John the Baptist, Peter, and Paul are characterised. What kind of conclusions one can be drawn and who can be taken as an example by modern Christians today.

Main methods in the work are historical and linguistic analysis. In the focus are the verbs *maryreō* and *martyromai* and the nouns *martyria* and *martys*. Less attention is paid to the verb *homologeîn* and the noun *homologia*.

In the focus of the first chapter is the content of bearing witness. Chapter two focused to the process of giving testimony, that is, the scene of the happening, what happens next and how the end of the episode is described. In the third chapter the subjects who bear witness are in the focus and in the fourth chapter comes analysis. It appeared during the study that elements of the content, process and subject description appear here and there, and that is why overlapping cannot be avoided. This phenomenon has also favourable features since approach to the same persons and events from different points of view opened new perspectives. Luke appeared to be a quite flexible author who tells the story of Jesus in the Gospel and in Acts in different ways.

Straightforward witness to Jesus by John the Baptist is heroic. As a forerunner, he was not the disciple and follower of Jesus. Jesus is of course the model of bearing true witness to the truth. During the trial in Sanhedrin, both false and true evidence are given. This process is important from the point of view of justice and the behaviour of persons involved.

The focus of the work, however, is on Jesus' followers. Minor witnesses like Nicodemus and the Samaritan women are well characterised by the author of the fourth Gospel. In the centre of Jesus' disciples is Peter. Both Luke and John characterise his person more than Mark and Matthew. He is eager and active to give witness to Jesus, perhaps happy to have central position among others and proud. However, the denial of Jesus in front of not influential persons like a woman in the courtyard of the high priest and others around the bonfire lead him to grief and shame. Peter's ministry and position are nevertheless re-established – not by his own capacity, but by Jesus. In John 21 Peter's "personal" restoration is described at the sea of Galilee. In Acts his reputation is restored by his exemplary and courageous activity as one of the leaders of Jerusalem faith community.

In John, special testimony to Jesus is given by God the Father, by Jesus' own deeds, by the Holy Spirit, and by Scriptures. Stephen is presented to the readers of Acts as an

exemplary witness to Christ and the only real Christian martyr. Paul is the person who did not go through the dynamic process of witnessing, denial and new witnessing of Jesus like Peter. Paul did all he did with enthusiasm and zeal. Luke tells his story as a coherent narrative – Paul was called to bear witness by Jesus, he makes so in Asia, Macedonia and Greece, and finally in Rome. As promised in the Gospel of John for the days to come, in Acts too, the Holy Spirit continually bears witness to Jesus and confirms Jesus' followers in person and communities of faith collectively.

Kasutatud allikad, abivahendid, sekundaarkirjandus

Bovon, François. 2002. A Commentary on the Gospel of Luke 1:1-9:50. Fortress Press, Minneapolis.

Brown, Raymond E. 1966. "The Gospel According to John" I (I-XII). Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc.

Budiselic, Ervin. 2024. "Uniqueness of the Concept of Witness in Lukan Writings within the Biblical Canon". Carlisle, Cumbria, UK: Langham Academic.

Buttrick, Georg Arthur. 1996. The Interpreter's Dictionary of the Bible Volume 2. Abington Press, Nashville, USA.

Eesti Entsüklopeedia (EE) nr: 9. 1996. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.

Eesti Entsüklopeedia (EE nr: 6. 1992. Kirjastus "Valgus", Tallinn.

ENE Antiigileksikon. 1985. "Valgus", Tallinn.

Gardner, Paul D. 1995. "The Complete Who's Who in the Bible". Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan.

Gyllenberg, Rafael. 1973. Suomalainen Uuden testamentin selitys 4. Johanneksen evankeliumi. Kirjapaja, Hämeenlinna.

Katanacho, Yohanna. 2020. Reading the Gospel of John through Palestinian Eyes. Carlisle, Cumbria, UK: Langham Preaching Resources.

Keener, Craig S. 2020. Acts. New Cambridge Bible Commentary. Cambridge University Press, UK.

Lepajõe, Marju. 2011. Kreeka – Eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Maarjamaa, Tallinn.

Lohse, Eduard. 1994. Uue Testamendi tekkelugu. Eesti Üliõpilaste Seltsi Kirjastus, Tartu.

Luojola, Yrjö. 1991. "Sana ja Veri" (Varhaiskristillisten marttyyrien usko). Raamatun Tietokirja, Porvoo, Juva.

Marshall, I. Horward. 2011. Apostlite teod. Kirjastus Logos, Tallinn.

Matthew, Henry. 1972. Commentary on the whole Bible. Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, USA.

Metzger, Bruce M. 1994. "Textual Commentary on the Greek New Testament Second Edition". Deutsche Bibelgesellschaft/German Bible Society, Stuttgart.

Nestle – Aland. 2012. Novum Testamentum Graece with dictionary. 28 revidierte Auflage. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.

Newman, Barclay M. 2010. “A Consise Greek-English Dictionary of the New Testament Revised Edition”. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.

Nikolainen, Aimo T. 1984. Markuksen evankeliumi, Kiireinen evankeliumi, Aava Uusi Testamenttisi 2, Kirjapaja, Jyväskylä.

Nikolainen, Aimo T. 1977. Apostolien teot. Suomalainen Uuden testamentin selitys. Kirjapaja, Jyväskylä.

Piibel. 2019. Eesti Piibliselts, Tallinn.

Robertson, Archibald Thomas. 1932. Word pictures in the New Testament, volume V. The fourth gospel the epistle to the Hebrews. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, USA.

Schnackenburg, Rudolf. 1990. The Gospel According to St John. Herder’s Theological Commentary on the New Testament. Vol. 1. Tunbridge Wells, Kent: Burns & Oates.

Schnackenburg, Rudolf. 1993. The Gospel According to St John. Herder’s Theological Commentary on the New Testament. Vol. 2. Tunbridge Wells, Kent: Burns & Oates.

Schweizer, Eduard. 1989. Uuden Testamentin Selitys, Matteuksen evankeliumi, osa 1. Kirjapaja, Helsinki.

Schulz, Siegfried. 1992. Uuden Testamentin Selitys, Johanneksen evankeliumi, osa 4. Kirjapaja, Helsinki.

Sootak, Jaan. Pikamäe, Priit. 2015. Karistusseedustik, Kommenteeritud väljaanne. Tallinna Raamatutrükikoda, Tallinn.

Strathmann, Hermann. 1942. “Μάρτυς κτλ”. Lk 477-520, ThWNT IV. Hgg. Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich.

Stuttgarter Erklärungsibibel. 2007. Lutherbibel mit Erklärungen, Neuausgabe mit Apokryphen, Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart Zweite, verbesserte Auflage, Laupp&Göbel, Nehren, Germany.

Tasmuth, Randar. 2020. “Uue Testamendi kontekstualiseeriv teoloogia”. EELK Usuteaduse Instituut, Tallinn.

Tasmuth, Randar. Kurg, Ingmar. 2022. “Jeesus. Kuningriik. Läkitamine”. EELK Usuteaduse Instituut, Tallinn.

Thurén, Jukka. 2001. Johannese evangeelium. EELK Usuteaduse Instituut, Tallinn.